

Kukholan kalastuskylä

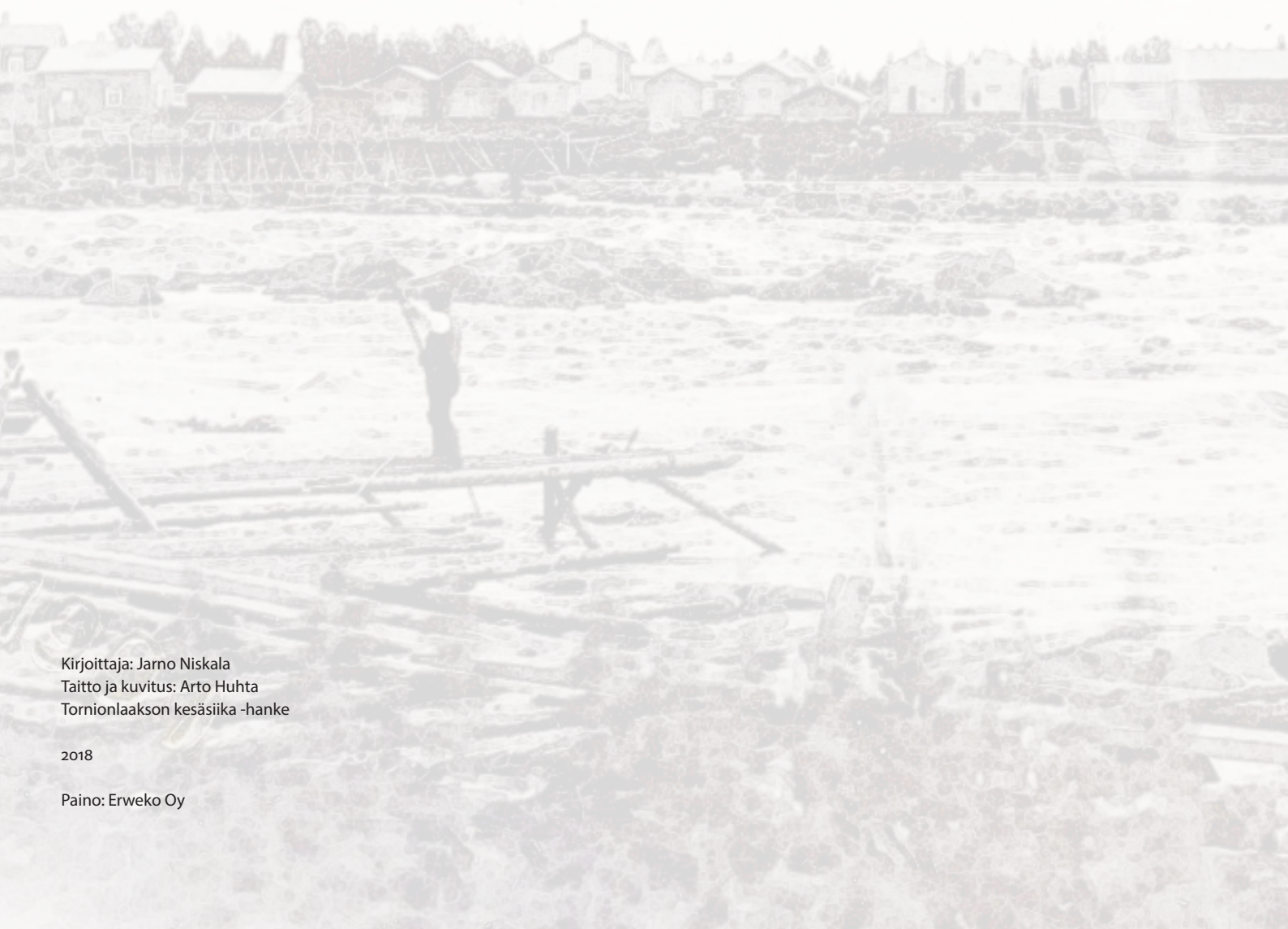
Jarno Niskala

Pekka Ojalehdon albumi

Jarno Niskala

Kukkolan kalastuskylä

Kirjoittaja: Jarno Niskala
Taitto ja kuvitus: Arto Huhta
Tornionlaakson kesäsiika -hanke

2018

Paino: Erweko Oy

Sisällys

Kukkolan kalastuskylä	9
1. "Meilon toinen jalka Suomessa ja toinen Ruottissa."	9
2. Korttoa varotaan	11
3. Vuorokalastus	12
4. "Kristiina antoi kukkolalaisille kalastuksen"	14
5. Kalastusriidat – Miten saalis jaetaan?	17
6. Yhteinen apaja	19
7. Jakotoimitus itäpuolella	20
8. Jakotoimitus länsipuolella	23
9. Arpominen	24
10. Lippomiesten kalat	25
11. Jaon historiallisia erityisyyksiä	25
12. Perinteen tulevaisuus	27
13. Kalastusyhteisöt	28
13.1 Jaon muuttuminen Ruotsin puolella	28
14. Läntisen kyläkunnan organisoituminen	29

15. Kovaa kalantuloa	31
16. Keittoa ja paistoa kentällä	32
17. Itärannalta	33
17.1 Osakaskuntien organisoituminen	33
18. Erilaisia töitä ja työntekijöitä	35
19. Kalojen säilytys	37
20. Siikajuhlat	37
Lähteet.....	41

Kylien apajapaikkoja

Vanhimpia säilyneitä kuvia siianjaosta. (Pohjois-Pohjanmaan museo.)

Kukkolan kalastuskylä

1. "Meilon toinen jalka Suomessa ja toinen Ruottissa."

Kukkolan kylän halkaiseva Tornionjoki jakaa kyläläiset kahteen kyläkuntaan, läntiseen ja itäiseen. Tornionjoessa on Kukkolan kohdalla laaja suvanto sekä suuri koski. Kukkolankoski, toiselta nimeltään Jylhä, on tarjonnut hyvän apajan kalastajille. Patokalastus ja lippous ovat koskikalastuksista tärkeimmät, lisäksi kukkolalaiset ovat harjoittaneet myös suvantoalueella verkkopyyntiä.

Kalastukseen liittyviä perinteitä harjoittavat Kukkolan kalastajat ja kyläläiset molemmin puolin jokea. Kalastajista eniten on lippokalastajia, mutta myös mateen ja nahkiaisen pyytäjät jatkavat perinteisiä tapoja. Kukkolasta löytää vielä vanhoihin pyyntikulttuureihin liittyneitä piirteitä, jotka ovat monin paikoin jo muualta kadonneet.

Koskea oletetusti käytettiin alkujaan enemmän sesonkiloontoisesti, kuten kalastuskenttiä yleensäkin. Kukkola oli asutuskelpoinen suunnilleen jo 1000-luvulta lähtien ja seuraavien vuosisatojen aikana sinne muutti ihmisiä erityisesti Satakunnan alueelta. Tornionjoen lippoa pidetään esimerkkinä kulttuurisesta yhteydestä Kokemaänojelle. Eräntäytynnin ohella alkoi muodostua pysyvämpää asutusta. 1500-luvulta on tietoa jo Kukkolassa olleista tiloista. Kalastusyhteisö on rakentunut kylien vanhojen tilojen muodostaman osakaskunnan pohjalta. Tilaluku kasvoi vielä 1700-luvulle tultaessa. (Teerijoki 1993; Tervo 2003–2004.) Kukkolan kalastus jakautui läntiseen ja itäiseen kyläkuntaan lähinnä käytännön syistä.

Kylän sisäisten tekijöiden ja luonnonolosuhteiden lisäksi kalastusyhteisön piirteisiin on vaikuttanut ulkopuolelta tuleva lainsäädäntö. Kalastusta on pyritty ohjaamaan esivallan toimesta. Kala toi tuloja kyläläisille sekä kruunulle. 1800-luvun alun valtakunnan rajanveto on vaikuttanut kyläkuntien erilaiseen kehitykseen Kukkolassa, mutta erityisesti vasta 1900-luvulla.

Jylhäkoski vuonna 1865, kartta: Adolf Törnudd (1865) (Kansallisarkisto)

Toivolansaaressa 1926 syntyneen Eva Pesulan sanat ”mie pruukasin sanoa, että meilon toinen jalka Suomessa ja toinen Ruottissa”, kuvastaa hyvin entisajan elämää Kukkolassa. Yleinen muutos väestörakenteessa, elinkeinoissa ja keskuksia suosivassa kehityksessä on vaikuttanut merkittävästi kalastuskulttuurin elävyyteen kylissä. Nouseva perinteiden arvostus kuitenkin tuo uutta toivoa tällaisille aitoihin perinteisiin elämäntapoihin pohjautuville yhteisöille. Kukkola on molemmin puolin jokea kiinnostava esimerkki siitä, miten yhteisön kalastusperinnettä on ylläpidetty satoja vuosia.

Siiiankalastusoikeus oli arvostettu ja se siirtyi tilan mukana. Kala oli tärkeä ravintolähde.

Kuva. Esko Leinonen s. 1924 muistaa kalastuksen 1930-luvulta asti. (Jarno Niskala)

Esko Leinonen kertoo: ”Niitä oli semmosia, jotka meni reittä myöten lippokrenkkuun.”

Eva Pesula jatkaa: ”Se oli meän ruoka (siika).

Siihen aikaan ko mieki olin nuori, ei sunkhaan se käyty kaupasta hakemassa, se oli rieska ja siika, ja se tehtiin kalaloovaa kuitenkin kerran viikossa.”

Helmi Hannu: ”Se on tavattoman hyvä ruokakala. Sitä syötiin talvellaki, suolakalana ja sitte pantiin perunoitten päälle.”

Kyllikki Kallio muistelee tuloa Kukkolaan: "Eljas tuli ja se minua komen- si ko vierasta sikkaa, älä raatele sitä kallaa sillälaila, minulla oli kova kou- lu. Siikaa pittää niinkö lasta käsitellä hellävaraan, tämmönen tarina hällä oli. Mie oon aina tykänny kalasta."

Kyllikki Kallio: "En mie oo syöny sen jälkeen ko minä oon Kukkolaan tullu, haukea."

2. Korttoa varotaan

Koskikalastusyhteisöissä elää yhä vanhoissa pyyntikulttuureissa tavattuja perinteisiä tapoja ja uskomuksia. Nämä näkyvät paitsi kalastuksessa, yhteisöjen juhla- ja kulttuuris- sa sekä saaliinjaossa. Esimerkiksi koskella silmiinpistävä tapa on joillakin ollut kalasaaliiden vähättely ja salailu. Mateenpyynti Kukkolassa saattoi olla kaikkein salaisinta hommaa, merrat saatettiin kokea pimeässä ja merta ei edes nostettu, jos joku oli näkemässä. Yhteispyynnissä saalista ei tosin voitu pyytää näin salaisesti. Samuli Paulaharju (1937) on kerännyt kansanperinnettä pohjoisessa ja löytänyt kyliltä tätä tapakulttuuria, jossa veden ja metsän saantia ei saanut näytellä kylälle, ei hyvälle naapureille- kaan. "Tiesi vaikka korttaisivat koko pyydön, kademiehet, katheenmiehet, koranukset." Esimerkiksi Vettäsjärvellä ka- la-aitan ovi oli sijoitettu niin, että sinne saattoi hiipiä kenenkään huomaamatta.

Vanhat lohimiehet Ylitorniolta ovat kertoneet, että kortto on paha henki, joka voi mennä nuottaan, jos se vihoitetaan (Mäkitalo 1950). Myös lippomiehet ovat perinteisesti korttossa, jos kalaa ei tule. Tuurin parantaminen on osa pyyntikulttuureis- sa elävää uskomusta. Kukkolassakin kalaa on tarjottu ja syöty runsaasti sekä myös miestä väkevämpää on käytetty tuurin korjaamiseksi.

Kuva. Eva Pesula kesällä 2016. (Lapin AMK)

3. Vuorokalastus

Vuorolippous on yhteisön kannalta tarkoituksenmukainen, siinä osakastalojen osuudet ja velvoitteet jakautuvat osuuksien mukaan. Osuudet tasautuvat oikeiksi vuotuisen kierron mukaisesti. Kalastusosuudet on sidottu vanhojen kantatilojen maa- ja vesialueomistuksiin. Yhteisökalastuksessa kalastuspaikkojen hallinta, niihin tarvittavien rakenteiden rakentaminen, tarvikkeiden hommaaminen sekä kalastaminen ovat toteutettavissa yhteisön voimin.

Lippovuorot pyörivät niin, että kullekin päivälle on laskettu tietty määrä lippoajia. Näiden ryhmien kokoonpano vaihtelee siten, että isomman osuusluvun talot tulevat listassa nopeammin uudelleen siihen ryhmään, joka on lippovuorossa. Tällöin äyriä tulee huomioduksi ja kalaa tulee suhteessa lippovuorojen määrään.

Niin Kokemäenjoella kuin Tornionjoellakin kansanomaisissa vuorojärjestelmissä vuoro alkaa aina illalla. Kylähteisöissä vanhat talot ovat muodostaneet ”siikapäivyeen”. Siikapäivyyttä tai –päivyeä on hyvin vanhaa termistöä. Osakastaloille on ”luettu päivät” lippoukseen. Kun siikaa alkaa liikkua tarpeeksi, ”koski pannaan päiviin”. Päiviinpano tarkoittaa vuorojärjestelmän käyttöönottoa ja saaliinjako vanhojen tapojen mukaan. (Vilkuna 1945.)

Lippoajat eri taloista kalastavat siikaa vuorokauden pitäen tauon yöllä. Suomessa Kukkolankoskella yleensä neljä lippoajaa kasaa saamansa kalat yhteen. Yhä illalla kello kuuden aikaan vaihtuvat lippovuorot ja silloin myös vuorokauden saalis jaetaan (perinteisesti jako oli Ruotsissa paikallista aikaa klo 18:00 ja Suomessa klo 19:00). Siianjaossa lippokalastajien vuorokauden siikasaalis päättyy omistajilleen. Saaliinjako tapahtuu vanhan kalapuohin edessä siten kuin on tehty kauemmin kuin kukaan muistaa. Jakotoimituksen äärelle kerääntyy paljon kyläläisiä sekä myös turisteja ja ulkopaikkakuntalaisia. Jaolla käydään läpi kuulumiset ja kuunnellaan tietoja päivän kalasaaliista.

Kuva. Siikat jaetaan talojen läjiin. (Joonas Makkonen)

Helmi Hannu: "Se on semmonen yhteisöllinen tapahtuma."

Kyllikki Kallio: "Sehän on aivan pyhä toimitus Kukkolassa siianjako"

Nykyisenkaltaisen siianjako osakasluetteloineen on ollut käytössä lähtien ajanjaksolta 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun alkupuolelle. Jo varhaisemmin on silloisten tilojen keskinäistä jakoa todennäköisesti tehty ja jako on oletetusti periaatteen ollut hyvin samantyyppinen.

Jakoperinne muistuttaa yhä tänään muiden kalastukseen liittyvien perinteiden ohella ikivanhasta elämäntavasta Tornionjoen koskipaikoilla. Siianjako on ollut kyläläisten arkea myös Korpikylän Matkakoskella. Siika on ollut historiallisesti taloissa erityisesti ruokakalana käytetty. Kalat oli kylissä saatava tuoreeltaan keittopatoihin, vartaisiin sekä suolattavaksi. Saaliin jakamisesta löytyy esimerkkejä muistakin pyyntikulttuureista.¹

Yrjö Kiviniemi: "Isä selitti, että sillonko ei ollu kylmähuoneita ja oli paljon kaloja, häätö jakkaa keskelä päivää."

Elokuun alkupäivinä vuonna 1887 Kukkolassa oli kovaa siiantuloa. Ruotsin puolella saatiin vuorokauden aikana 3000 siikaa, ja kaloja sanottiin jaetun koko yön. (Norrbottns-Posten 1887.)

Kotitarvepyynti korostuu myös sen kautta, ettei siika ole siinä määrin ollut kuningasta varainhankintamielessä kiinnostanut kala kuin lohi. Siitä huolimatta siika on vanhastaan rinnastettu arvokalana loheen, siksi myös tilojen siiankalastusoi-keudet on määritelty sekä aikanaan sidottu talojen veronmaksukykyyn.

Jonkun aikaa pyöri systeemi, jossa lippous laitettiin päivin aina 8. päivä heinäkuuta. Perinteisesti siian varsinainen nousu on kuitenkin alkanut Jaakonpäivän tienoilla. Vilkanan (1940) mukaan Jaakonpäivä on siianpyynnin alkamisen vanha merkkipäivä Tornion- ja Kemijoella. Siihen asti kunnes lippous pantiin päivin (aloitettiin vuorolippous), saivat kylällä asuvat pyytää vapaasti, ns. halmepyyntiä.

Hannes Risto: "Katheus tehti sen, että sitä panthiin päivin. Näe ko nämä osattomat kävi lipolla sielä. Ne multa sitte osti niitä lippoja, niitoli Pakankankhaa-laki monta semmosta, sitte ne lähti lipole halmeen aikana. Ne sano mulle nämä äijät, että mistä ne on saanu nuita lippoja, mie sanoin En tiä!

Yrjö Kiviniemi: "Halmehomma on sitä varten, että sai harjotella lippousta. Se ei koskaan maksanu mithään."

Kalevi Lauri: "Polton kuoppa oli semmonen, että sinne sai mennä, ko sielä ei kylän mies ollu lipolla."

¹ Jakoperinne on koskenut myös lohenkalastusta. Kivirannan lohypadolla lohet jaettiin ensin 10 kasaan papin kymmenysten erottamiseksi, jonka jälkeen seitsemään tietyn painoiseen läjään (naula/tyynyri/skälpond). Läjät arvottiin samalla tapaa kuin Kukkolassa. Paikallaolijan pyydettiin "kattomaan methään" / "titta åt skogen", jonka jälkeen hän jakoi annetut arvat eri kasoihin. Ruotsalaiset ja suomalaiset kalastivat padolla 12 tunnin vuoroissa. (Granlund 1975.)

Vojakkalasta Jalmari Puoskari on kertonut Sumisaaren karsinapatopyynnissä osakkaiden kalastaneen kahdessa vuorossa ja vaihtavan vuoroa klo 7 illalla, kuten Kukkolassa, sekä suorittavat kalojen jaon läjiin ja niiden arvonnin (Vuento 1990).

Paulaharju (1937) on kirjannut ylös pohjoisen Vettäsjärvellä yhteisen nuottasaaliin jaon. Siinä kalakasojen arvonta tehtiin myös samalla tapaa kuin Kukkolassa. Selin seisonut "puittio" jakoi arpamerkit kasoihin. Myös toista tuttua arpomismenetelmää käytettiin: "kummanko otat pään vai pyrstön". Arvauskala meni siellä päänpuoleiseen läjään.

Ylitornion Kuivakankaalla venekunnat ovat jakaneet siikoja keskenään myös arpomismenetelmiä käyttäen.

4. "Kristiina antoi kukkolalaisille kalastuksen"

Hans Wallström (s.1927) Kukkolasta kertoo harvinaista, melkein jo kadonnutta perimätietoa, jonka mukaan Kuningatar Kristiina antoi kukkolalaisille kalastuksen. Kristiinalla oli kruunu 1632–1654. Tämän perimätiedon mukaan kalastus sidottiin tilaosuuksiin Kuningatar Kristiinan aikana.² Todennäköisesti juuri tuolloin Kukkolan kalastuksen osakkaat merkittävästi järjestäytyivät.

Hans Wallström: "Sillonko se Kristiina anto tämän kalastuksen yli, joka talo, josta savunousee nesaapii osan. Sehän Kristiina jako pois mitä täällä oli, niiton muuttampi paikka tässä kylässä, että jäit ilman kalastusta."

Tornionjoella kalaosuudet ovat lohien osalta pitkään olleet sidottuna manttaaliin eli "veroon".³ Jo vuoden 1704 oikeuden pöytäkirjoista näkyy merkintä "veron" eli manttaalin mukaisesta saaliin jakautumisesta, kuten Granlund (1940) on tulkinut. Siis jo tuolloin työ, tarvikkeet ja saaliis jakautuivat jokaisen osuudesta kylään/kylässä ("after hvars och eens Lätt och andeel i by"). Jakotavassa on kuitenkin tuolloin voinut olla eroa puhuttaessa siistä ja lohesta. Vilkun mukaan manttaaliin eli verolukuun sidottu omistus on tullut lännestä hallinnollista tietä. (Vilkuna 1940 / 1945.) Manttaali eli talon veroluku ei kuitenkaan Kukkolassakaan ollut pelkästään vallitseva tai ainoa jakoperuste. Kukkolassakin oli käytössä savun osa, johon tosin kuului koko ruokakunta, savu. Manttaali eli "mantal" on myös alun perin tarkoittanut mieslukua, mutta se on vakiintunut myöhemmin tarkoittamaan veronmaksua (Lindgren 2015).

Saaliinjaon osalta manttaaliin eli veroon sidottu osuus siis tarkoittaa, että tilalle jaettava kalaläjä on sitä isompi, mitä isompi tila on kysymyksessä. Myös velvoitteita on tällöin enemmän. Lohien osalta kalaoikeudet oletusti sidottiin manttaaliin jo 1600-luvun alussa, mutta siinä osalta erimielisyydet jakotavasta jatkuivat aina 1800-luvulle. Siianjakotoimituksen sekä siiankalastusjärjestelyjen varhaisesta vakiintumisesta kuitenkin kertoo, että 1773 jälkeen perustettuja tiloja ei pääsääntöisesti enää otettu osallisiksi siiankalastukseen.

2 Se, mihin Kuninkaalliseen päätökseen kukkolalainen perimätieto viittaa, olisi kiinnostava selvittää. Tuolloin saatiin mm. kuninkaallinen vastaus kalastusoikeudesta, joka annettiin Länsipohjan rahvaan valitukseen vuonna 1640. Siinä otetaan esille väestön omat perintökalastukset sekä kruunun kalastukset. Väestölle vaikutettiin laillinen nautintaoikeus kalastuksiin, kunhan niitä omistavat maksavat niistä määrätyn veron. (Joona 2015, 83–84.) Kuningatar Kristiina otti 14.5.1647 kirjeessään kantaa Pitkäniemen patokiistaan, jossa oli osallisena Tornion kirkkoherra Torneus (Snell 2013).

3 Per-Olof Snell (2013) on selvittänyt kalastusoikeuden historiaa. Hänen mukaan kalastus oli sidottu maahan jo vanhastaan (1300–1500-luvuilla). Tässä on eroa Granlundin (1940) näkemykseen, jonka mukaan kalastuksella ei vielä ollut maatai paikkasidonnaisuutta ennen kuin se tuli Ruotsin lainsäädännön alaisuuteen. Perimätietona kerrotaan, että kalaosuudet olisivat vaikuttaneet manttaalin määräytymiseen Kukkolassa. Lohi-isäntä Juho Palo v. 1948: "Tämähän on niinkun manttaalien perusteella, että meilähän on vähempi maata ku mitä meillä on manttaalia. Se on tämä kalastus juuri" (Ruoppila & Soutkari 1959.)

Tornionjoella on ajateltu manttaalien määräytyneen aivan alkujaan maa- ja erityisesti pelto- sekä niittymaan perusteella. Kalaoikeudet olisivat sitten määräytyneet tämän saman maaveroluvun mukaan. Rantatupa pitää todennäköisenä, että manttaalin mukaiseen lohiosuuksien jakoon siirryttiin Tornionjoella samoihin aikoihin kuin Kemijoella, 1600-luvun alussa. Kemijoella tosin oli vielä erikseen lohimanttaali, joka saattoi poiketa maamanttaalista. (Rantatupa 1988, 199; Vilkuna 1975.) Vuennon (1990, 105) mukaan vuonna 1619 voimassa ollut sääntö "kuin veronsa mukaan" vahvistettiin ruotukomission päätöksellä 1695. Kyseessä on yhteistä lohienkalastusta koskeva päätös. Tämä asiakirja vuodelta 1695 löytyi myös Kukkolaa koskevasta arkistomateriaalista.

Kuva. Hans Wallström Kukkolasta. (Jarno Niskala.)

Jaettavat kalaläjät erotettuna puilla. (Juhani ja Helmi Hannu.)

Kukkolassa taloilla sanotaan olleen aikoinaan yhtäläinen pyyntioikeus ja kalat jaettiin sen mukaisesti, saman verran tiloille riippumatta tilan koosta (Leo Lahti, Paulaharjun haastattelu 1936). Savun kalaosat eli tasasuuruiset osat ovat Leo Lahden mukaan jäänne siltä ajalta, jolloin kylä oli jakautunut 40 savuun. Sen jälkeen tuli vaihe, että osa sai kalat savun ja osa manttaalin mukaan.⁴ Tasasuuruiset osuudet vaikuttavatkin olevan siis jäänne vielä vanhemmalta ajalta, joka jäi siian osalta elämään senkin jälkeen, kun lohen osalta siirryttiin toiseen järjestelmään. Hans Wallström kertoo, että kun manttaalissa oli isompia taloja, oikeuden kautta jotkut pienemmät talot saivat puolet lisää kalastusoikeutta. Niiden äyrimäärä nousi yhdestä kahteen. Oikeuden kautta saatua lisää kutsutaan kylässä savupyydöksi.

Milloin Kukkolassa sitten oli 40 savua? Vuonna 1580 oli yhteensä 13 taloa. Sen jälkeen taloluku alkoi kasvaa. Osakaskunta saattoi siis kehittyä pikkuhiljaa niin, että viimeisiä osallisia otettiin siihen matkaan vielä 1700-luvun puolivälin jälkeen. (Sjödahl, 1998.) Kukkolassa oli 37 taloa vuonna 1700. Näistä 11 oli joen itäpuolella (nyk. Suomi) ja 26 taloa oli länsipuolella. Tämä vastaa nykyisen Ruotsin puolella suunnilleen sitä kantatilojen lukumäärää, mitä siianjaossa on ollut myöhemminkin matkassa. Länsipuolella nimittäin vain 2 siianjaossa mukana ollutta tilaa perustettiin vuoden 1700 jälkeen jakamalla vanhoista tiloista (Kerttu ja Matinheikki, joka jaettu Matista). (Tervo 2003–2004.) Tilanumerointia on myöhemmin aikoina muutettu vastaamaan jakautuneiden tilojen suurempaa määrää. Kantatiloja oli vuoden 1906 jakoluettelon mukaan Ruotsin Kukkolassa nämä 26, mutta tilat olivat jakaantuneet niin, että jako tehtiin yhteensä 59 osaan.

Itäpuolelle tuli kalastusosakkaiksi vuoden 1700 jälkeen vielä joitakin uusia tiloja (Palo, Heikkilä ja Säippä. Mäen, Närän ja Kallion tilat jaettiin kahtia). Muut paitsi Säippä jaettiin vanhoista tiloista. Näistä Säippä otettiin matkaan vielä vuoden 1773 jälkeen, jota oli pidetty rajavuotena. Palo ja Heikkilä erotettiin Toivolansaassa olleista taloista. (Tervo 2003–2004; Vilks 1940.)

Matti Kanninen: "Vanhat miehet ottaneet Säipän... Onhan siinä ollu kannu viinaa ja neljäkös niitä oli leipäjuustoa että pääsi. Se on jääny sitten kuitenkin kuitaamatta, jos nyt aloittais niin pörrättäis päissään kauan."

Kalevi Laurin kertomus kuvastaa hyvin kuinka kylällä oli hyvin muistissa Säipän erityisasema: "Olen ollu kerran jaola. Se oli Säipän isäntä kuolu. Niskalan Eljas alko jakahmaan ja kysy äijiltä, no jaethaanko Säipäle mithään? Äijät sanot, että joo jaethaan Säipäle."

Siianpyyntiä yritettiin saada samanlaisen kolkkakuntiin jaetun vuoropyynnin alle kuin lohenpyyntiä. Vilks yhdistää tämän pyyntijärjestelyn myös kysymykseksi siiankalastuksen omistuksesta. Siianpyynnissä tämä kolkkakunnittainen pyyntijärjestely ei toteutunut, kuten Vilks (1940) toteaa.. Tähän kolkkakunnittaisen vuoropyynnin järjestämiseen näyttää liittyvän Kukkolaa koskeva Alatornion kääraoikeuden päätös vuodelta 1769, johon on viitattu. Siinä on lueteltu talonpoikien ohella myös Vilksin mainitsema Johan Niilonpoika, joka oli tehnyt anomuksen koskien koko Tornionjokea. Tämän päätöksen mukaan kylän sisällä 8 kullekuntaa kalastaisivat siikaa eri puolilla koskea ja vieläpä niin, että kyseisenä vuonna Kallion, Saaren, Saarenpään ja Raution kolkat menisivät länsipuolelle ja muut (etupäässä länsipuolen taloista koostuvat) kolkat itäpuolelle.⁵

⁴ Leo Lahden kertoman perimätiedon mukaan 6 taloa, jotka halusivat manttaaliperusteista jakoa, olivat kruunun uudistiloja. Asutushistoriallisen selvityksen (Sjödahl 1998) mukaan 1700-luvun loppuun Ruotsin puoleiseen Kukkolaa tuli uudistiloja 6. Perimätieto tuskin kuitenkaan tarkoittaa näitä uudistiloja, koska ne eivät enää tulleet osallisiksi kalastukseen.

⁵ Tornionjoen lohenkalastus keskitettiin vuoden 1765 kolkkakuntajaossa kahdeksaan patopaikkaan, joista yksi pato oli Kukkolassa. Kolkkakunnissa (6. ja 7.) oli kukkolalaisia, ja siihen luettiin mukaan useampiakin patoja Kukkolassa. Karsinapadon sijoittamisesta sekä padon käyttämisestä siiankalastukseen kiisteltiin Kukkolassa. (Tervo 2003–2004.)

Olof Hederyd (1998) on kirjoittanut historiaan pohjautuvan romaanin Strid strömmar Torne älv. Siinä hän kiinnostavasti kuvaa muun muassa, kuinka neljäs kolkkakunta, johon kuului pääasiassa alemmaa jokivarresta tulevia, alkoi rakentaa Kukkolan Hevospatoa. Tämä oli kylänmiesten mielestä kummallinen järjestely. Kukkolan miehet kokoontuivat vahtimaan, ettei heidän puutavaraa käytettäisi padossa. Kuinka neljäs kolkkakunta, johon kuului pääasiassa alemmaa jokivarresta tulevia, alkoi rakentaa Kukkolan Hevospatoa. Tämä oli kylänmiesten mielestä kummallinen järjestely. Kukkolan miehet kokoontuivat rakennuspaikalle vahtimaan, ettei heidän puutavaraa käytettäisi padossa.

Kuva. Valtava kalansaaalis vuodelta 1980. (Jaakko Heikkilä.)

Kukkolassa vuorokalastus ei innostanut lohenkaan osalta. Jo muutaman vuoden päästä kukkolalainen valtiopäivämies Hannu Mäki esitti vuorokalastuksesta luopumista usean kylän puolesta. Hannu Mäen 1771 tekemä anomus ei mennyt kuitenkaan läpi. Sen sijaan päätöksessä 1773 uudisasukkaat pudotettiin pois kullekunnista. Vilkun (1940) mukaan tätä sovellettiin myös siiankalastukseen. Tuota vuotta onkin pidetty siinä mielessä merkittävänä, että siihen vuoteen mennessä muodostui osakaskuntien kokoonpano. Silti jo vuonna 1733 kuninkaan päätöksessä kalastusoikeus oli todettu olevan niillä, jotka ovat vuoden 1664 lohitaaksaluettelossa. (Vilkuna 1940 ja 1948.)

Lohen ja siian omistuskysymys on siis ollut kiistanalainen jokivarressa. 1790 kruunu vuokrasi lohenkalastuksen ja se vaikutti myös tulkintaan lohen omistuksesta. Kruunu sai tiukemman otteen lohen omistuksesta. Perimätiedon mukaan siian osalta sama tapahtui 1825. Talonpojat sanoivat ”kamarikollegio on ollut päishän, kun on tehnyt tuollaisen päätöksen.” Majuri Silfverbrandt asui tuolloin Kukkolassa ja alkoi ajaa talonpoikien asiaa. Majuri sai aikaan, että päätös peruttiin siian osalta.⁶ (Leo Lahti 1936 Paulaharjun haastattelussa.) Suomen puolella talollisia syytettiin 1829 siiankalastuksesta ennen syyskuun 10. päivää, jolloin kruunun kalastusaika loppui. Talolliset kuitenkin vetosivat vanhaan 1788 kihlakunnan oikeuden päätökseen, jonka mukaan regaalikalastus loppui 24.–25.7. Tämä myös huomioitiin oikeuden päätöksessä ja Jaakonpäivän jälkeen sai kalastaa siikaa. Jaakonpäivä onkin muodostunut perinteiseksi siiankalastuksen aloittamispäiväksi. Samassa 1788 päätöksessä oli myös todettu, ettei siiankalastus kuulunut kruunulle. (Knihtilä 1981.) Lohen ja taimenen regale eli valtion omistajuus on edelleen kiistanalainen.

Kalastusoikeuksien kyseenalaistaminen sekä erimielisyydet osakaskunnan kokoonpanosta ovat jatkuneet myöhemminkin. Hovioikeuden ja Korkeimman oikeuden päätökset vuosilta 1889 ja 1961 pysyttivät kalastusoikeuden Kukkolan taloilla 1–16 hy-läten isojaon jälkeen perustettujen tilojen sekä Aapajoen tilojen osallistumisen koskikalastukseen. Vuonna 1917 Einar Åström hankki itselleen Kukkolankosken koskivoiman, jonka myi edelleen valtiolle. Koskivoimaa ei kuitenkaan koskaan hyödynnetty. Koskikalastusta on edelleen jatkettu samoilla periaatteilla ja käytännöillä, koska kalastusoikeudet jäivät koskivoimaa myydessä

⁶ 2.11.1826 Kuninkaan tuomio pysytti oikeuden kalastaa siikaa ja pienempää kalaa ilman maksua rantaoikeuteen perustuen (Grape & Tiger 1885–1886).

alkuperäisille osakkaille. Koskivoimaa hallinnoiva koskitila ei ole osakaskuntien osakas. Maa- ja metsäministeriö toteaa päätöksessään 25.1.1994. Osakaskunnan tavoitteena on saada kalastusoikeudet merkittyä kiinteistörekisteriin, joka edistäisi perinteen jatkumista. Selvitystyö asiasta on vielä kesken. Koskikalastusperinteet valittiin Unescon alaiseen Elävän Perinnön kansalliseen listaukseen, jossa myös korostetaan perinteen jatkuvuuden turvaamista.

Ruotsin puolella vesivoima eli putouskorkeus (fallhöjd) on myös myyty. Bålforsen Kraft Ab teki kaupat 1961 ja koskivoima on sittemmin myyty pari kertaa edelleen. Osa kylän tiloista teki sähkösopimuksen, jossa sai sähkön ilmaiseksi tiettyyn kilowattimäärään asti ja ylittävältä määrältä sähkön sai pienellä maksulla. Sopimukset ovat yhä voimassa, kertoo Erik Stokk.

Kuva. Jylhäkoski 1901. Suomen puolen aittarivi sekä mylly näkyvät hyvin kuvassa. (Mia Green. Pohjois-Pohjanmaan museo.)

5. Kalastusriidat – Miten saalis jaetaan?

Arkistotutkimuksesta löytyy tietoa kalastusosakkuuksien ja siianjakojärjestelmän muodostumisesta. Savumanttaali ja veromanttaali esiintyivät molemmat Kukkolassa 1700-luvulla. Kiinnostavaa on, että pyytö eri menetelmillä ja eri paikoista saattoi johtaa erilaiseen jakoon. Esimerkiksi 1780-luvulla oli kaksi venelippouta, joista saadut kalat jaettiin savun mukaan ja muutoin oli käytössä veron mukainen jako. Oikeuden päätöksen mukaan (Alatornio KO 1757) kaikki lipottava kala muistakin paikoista olisi tullut jakaa savun mukaan. Kuitenkin tässä vaiheessa suuntana kylällä näyttää olleen pikkuhiljaa siirtymisen veromanttaalin mukaisiin osakkuuksiin. Tulokkeen mukaan ”maalta ja rannoilta” tapahtuva siian kalastus oli määrätty jaettavaksi veron mukaan - ”Kukkola bys sikfiske i Kukkola Fors wid deras Land och Strand borde dem emellan efter Skatten fördelas” (1769).

Osuuksien ja velvoitteiden jakautumisesta vallitsi erimielisyyttä, samoin kullekin edullisesta kalastustavasta. Siikaa pyydettiin padoilla ja lipoilla, patokalastus oli edullisempaa toisille ja toisille taas lippous. Siikojen patopyynti oli myös merkittävää, sitä tehtiin vielä 1900-luvulla. Padoilla pyydettiin keväällä lohta ja myöhemmin siikaa. Lohen tultua aikoinaan verolle, myös sitoumukset valtiota kohtaan kasvoivat. Kruunu pyrki asettamaan lohenpyynnin tärkeämmällä sijalle kuin siiankalastuksen. Patopyyntäjät saattoivat myös pitää haitallisena patojen lähellä tapahtuvaa lippouta. Erimielisyydet johtivat useisiin

käräjiin, joissa haluttiin muuttaa jakotapaa. Lohenkalastusta oli melkein kaikilla Kukkolan taloilla, mutta osuuksissa oli eroja.

Vanhassa matkakuvauksessa Ruotsin Kukkolasta vuodelta 1909 tulevat esille myös riidat, joskin ehkä liioitellusti:

”Kukkolan kylä jaetaan kahteen yhteiskuntaan Ala- ja Yli-Kukkola. Heti jäiden lähdettyä rakentavat molemmat kyläkunnat siikapadon, joka ulottuu joen puoliväliin, mutta samalla häviää myös ystävyys ja veljeys kokonaan heidän väliltään. Usein kehittyi ukkojen kanssa aivan verinen yhteenotto, muttanyttemmin he ovat sopineet asiasta niin, että kumpikin kyläkunta kalastaa vuoroonsa yhden vuorokauden.” (Matkoilta Suomen Lapissa 1909.)

Kuva. Venelippous. Kuva Suomen kalakirjasto.

1780-luvulla (12.6.1781, 26.8.1783) kihlakunnan tuomarin päätöksissä kahteenkin otteeseen todettiin, että lipottava siika jaetaan savun mukaan ja padoilla saatu siika manttaalien mukaan. Kuitenkin vuoteen 1826 Suomen puolella oli ollut käytössä aiemmista päätöksistä huolimatta pääsääntöisesti veromanttaalien mukainen jako. Suomen puolella osa talollisista alkoi tuolloin kuitenkin omin päin jakaa siikoja savun osiin. Vaikka savun osa tarkoitti tasasuuruksia osuuksia, savun määriteltiin kuitenkin vastaavan kahta äyriä.

1826 jakotavan muutoksen takia tultiin jälleen käräjille (1829), tässä oli siis kysymys siianjaosta Suomen eli Venäjän puolella Kukkolassa. Suuremman veroluvun omaavat talolliset nostivat kanteen niitä talollisia vastaan, jotka olivat aloittaneet jakamaan kaloja savun mukaan. Eriytyminen kahteen ryhmittymään näkyy yhä tänään. Elämään ovat jääneet nimitykset iso- ja vähäveroinen. Kanteen nosti se kyläkunta, joita kutsutaan nykyisin isoveroiksi. Vähäveroilla oli pienempi veroluku eli ne saivat enemmän kalaa, kun jakotapa muutettiin savumanttaaliin.⁷ Jako vahvistettiin 1829 tehtäväksi veromanttaalliperusteisesti eli isoveroiset voittivat kiistan. (Vaasan HO 27.5.1829.)

1820-luvulla myös Ruotsin puolella käräjäitiin. Suomen Kukkolassa 1826 jaon muuttaneet vähäveroiset olivat tehneet muutoksen luultavasti ottaen mallin länsipuolelta. Ruotsin puolella nimittäin samana vuonna oli tultu siihen tulokseen, että lipposaalit jaetaan savun mukaan. Sen jälkeen myös Ruotsin puolella käytiin käräjiä 1829 (2.9.) samasta asiasta kuin Suomessa ja molemmissa maissa tultiin suunnilleen samaan tulokseen. Siian lippoamista ja patokalastusta toteutetaan sekä saalis jaetaan veron mukaan. Kuitenkin Ruotsin puolella jo vuosien 1831 ja 1836 tuomiot sekoittivat jälleen tilannetta. Paavon talosta alaspäin oleville taloille huomioitiin savun osuuksia, alue vastaa Ala-Kukkolaa. Samalla isoimman veron omaavat talot veloitettiin varaamaan 200 siikaa muille taloille. 1859 käräjäoikeus (15.6.) sekä 1860 Kuninkaallinen Ruotsin hovioikeus (28.6.) päättivät, että kotitarvekalastus (husbehovsfiske) tapahtuu veron mukaan. Samalla voimaan jäivät kuitenkin joillekin taloille savun osuudet.

⁷ Jotta pienempi veroluku on jakotilanteessa epäedullinen, on sinä päivänä jakotilanteessa oltava myös sellaisia, jotka saavat verolukunsa perusteella enemmän kalaa. Vuonna 1826 muutetun jaon epäsuhta toiselle osapuolelle on voinut tulla esille muutaman isompi veroinen talon mukanaolosta vähäveroissa. Tähän voisi viitata se, että Niskala ja Ylimäki suuremmilla veroluvuilla ovat nykyisinkin vähäveroissa, ja ne olivat isoveroisten mukana 1829 kanteessa.

Niilo Tervon (2003–2004) mukaan 1730-luvulla jaetun Mäen talon toinen puoli meni isoveroisiin (Alamäki) ja toinen vähäveroisiin (Ylimäki).

Ruotsin Kukkolaan 1877 laadittu uusi jakoluettelo eritteli erikseen saaliinjaon kahdelle vuoropäivälle. Omat jakoluettelot tulivat lippoukselle, jossa oli mukana savun osuudet sekä jakopäivät veromanttaalin mukaiselle kalastukselle. Tästä jakoluettelosta riideltiin vielä sen jälkeisinä vuosina. Tämä jakoluettelo poikkeaa myöhemmin (1906) tehdystä alasen ja ylsen päivän luettelosta. Veromanttaalin mukainen järjestely todettiin edelleen kalastuksen perustaksi, mutta valituksista huolimatta tietyt savun osuudet jäivät voimaan. Ne näkyivät vielä vuonna 1960 tehdyssä osuusluettelossa.

Ruotsin Kukkolan kalastuskunnan pöytäkirjamerkinnän mukaan 1940-luvulla heräteltiin keskustelua savumanttaalin osuudesta myös rahalliseen tuloon. Tuolloinhan perinteisen siianjaon sijaan osakkaille jaettiin kaloista saatua tuloa. Käytäntö oli ollut että savuosaa ei oltu jaettu rahana, vaikka rahaa tuli myös siiasta eikä vain lohesta (kokous 15.11.1946). Tehdyissä selvityksissä ei päästy lopulta kunnolla perille ”savupyydön” oikeuksista suhteessa muihin. Kylällä oli tiedossa, että savun osa joka tapauksessa koski vain siikaa, ei lohta.

Kuva. Kukkolan kosken patoja vuoden 1741(Esaías Hackzell) kartan mukaan. Kansallisarkisto.

6. Yhteinen apaja

Liikkuminen joen yli oli jokapäiväistä, ihmiset olivat tottuneet kulkemaan vesitse. Valkamaa nimiset paikat molemmin puolin koskea kertovat, että näitä paikkoja käytettiin venevalkamina. Ne ovat kovimpien kuohujen alapuolella, etelästä tai toiselta puolen jokea tultaessa rantauduttiin itä- tai länsipuolen Valkamaahan.

Kukkolassa ensimmäiseen veroluetteloon vuonna 1559 kuului lohenkalastuksellaan neljä nuottakuntaa ja 16 kalastajaa (Tervo 2003–2004). Tuolloin verotettava kalastus oli siis verkoilla tapahtuvaa. Koskessakin on merkkejä nuottien käytöstä, josta kertovat esimerkiksi Nuottakorva ja Inanapaja nimet. Itärannalla Orren kohdalla olevaan Nuottakorvaan on todennäköisesti ajautunut kiviä ja ranta muuttunut, kertoo Heimo Hjort. Siinä on ollut joka tapauksessa samanniminen pato, joka oli käytössä vielä 1700-luvulla. Tuolloin kylien yhteisiä patokalastuksia saatettiin laittaa nuotta- eli kolkkakuntien alle. Kukkolalaisilla oli hallussaan myös Matosaaren kulleapaja Karungissa. Myös Kukkolan sisällä siian ja muun pienen kalan pyyntiä pyrittiin saamaan kulle- tai kolkkakuntien alaisuuteen yhteiskalastukseksi lohenkalastuksen tapaan (1769), kuten

aiemmin on mainittu.

Lippousta koskella oli tuohon aikaan ollut jo pitkään, Tornionjoen lipon ja Kokemäenjoen lipon yhteyksien on katsottu muodostuneen jo ennen 1400-lukua. Jo vuoden 1649 patotarkastuksessa puhuttiin myös ikimuistoisista ajoista olleista padoista. Patokalastuksen tiedetään voimistuneen joka tapauksessa 1600-luvulta lähtien, Kukkolassakin kosken molemmat rannat täyttyivät padoista.

Tervon (2003–2004) mukaan ensimmäiset patokartoitukset 1600-luvulla tehtiin, koska uusia patoja tuli jatkuvasti ja patojen määrää haluttiin säädellä. Monet padoista olivat kyläkuntien yhteisiä. Patokalastuksessa kyläkunnat olivat, kuten nykyäänkin, joko läntisiä tai itäisiä. Toivolansaaren talot kalastivat 1741 patotarkastuksen mukaan itäisen kyläkunnan kanssa Poltonkorvan (Paasipato) ja Tokeenniskan padoissa.

Oliko itä- ja länsipuolen taloilla yhteisiä siianjakotoimituksia? Länsi- ja itäpuolen kyläkuntajako on ollut selkeä käytännön järjestely kalastuksessa jo pitkään, samoin kuin kyläkuntien sisäinen jako kahteen ryhmään. Toivolansaaren talot olivat patojen osalta kiinteimmin yhteydessä itäpuolen kalastuksiin. Toisaalta on selkeitä viitteitä, että laajempiakin yhteyksiä oli. Mielenkiintoinen on esimerkiksi tapaus, jossa muiden muassa länsirannan Nikin ja Hemphälän isännät hakivat manttaalipohjaista jakoa lippoukseen (Västerbottenin maaherran päätös 12.6.1781). Vastaajina olivat itärannan eli myöhemmän Suomen rannan pienempiveroiset talolliset. Samoin eri vuosina olivat talolliset sekä itä- että länsirannalta yhdessä hakeneet muutosta ja hyvitystä lippouksella saadun siian jakoon (Palo ja Välimaa itärannalta, Puoto Toivolansaaresta ja Fräki Kertun eli Fräkinsaaresta).

Läntinen eli Ruotsin puoli on manttaaliltaan 3 kertaa suurempi kuin Suomen Kukkola. Koskiäyriä on Ruotsin puolella molemmilla kylän osilla 40 äyriä. Suomen Kukkolassa on puolestaan yhteensä 26 2/3 äyriä. Siellä Säipän talo liikkuu yhden vuoden vähäveroisissa ja kaksi vuotta isoveroisissa, se vaikuttaa kummankin ryhmän äyrimäärään. Äyritasolla tarkasteltuna kiinnostavaksi asian tekee se, että Säippä tasaa tuon kolmen vuoden aikana molempien Suomen puolen kylän osien äyrimääräksi myös 40 äyriä, eli sama mikä Ruotsin puolen kummallakin kylänosalla. Äyrimäärään nähden itäisen eli Suomen Kukkolan voi ajatella Kukkolan kolmantena kylänosana. Kukkolan kylän itäinen puoli eriteltiin näin tasan kolmasosaan läntisen osan manttaalista. Tämä koskiäyrien jakautuminen kertoo siianjaon yhteisestä järjestelystä, ennen valtakunnan rajanvetoa 1809 Kukkolassa, joen molemmiin puolin. Siianjako tehtiin ennen Suomen ja Ruotsin rajanvetoa todennäköisesti kummallakin puolella erikseen, mutta yhteisin säännöin. Sama yhteys jatkui 1820-luvun (1829) oikeudenkäynneissä, jotka tosin tehtiin kummallakin puolella erikseen.

7. Jakotoimitus itäpuolella

Manttaaliverotukseen sidotut kylän talot ovat Kukkolassa joen itäpuolella jaetut kahtia, iso- ja vähäveroisein. Vähäveroisilla on oma jakopäivä ja isoveroisilla omansa. Lippoajat saavat ottaa aluksi jaon päältä lippokalan ja ennen myös ruokakalan (paistisiika). Yleensä valikoiduiksi tulevat suurimmat kalat. Lippoaja saattaa olla talon omistaja tai palkattu lippomies. Lippovuorossa olleille taloille jaetaan ensin löönä eli palkka. Löönä oli ennen 10 parasta kalaa, nykyisin 15 kg taloa kohden.⁸ Jos kalaa on tullut hyvin, löönä ylittyy ja loput jaetaan muille taloille, joko iso- tai vähäveroisille.

Siiat jaetaan yhtä suuriin kahden äyriin läjiin siten, että läjiin tulee samankokoisia kaloja. Läjät arvotaan kullekin talolle tässä vaiheessa yleensä arpamerkkien avulla. Ennen, kun papinkymmenykset erotettiin saaliista, jaossa tehtiin yhden äyriin suuruiset läjät.⁹ Talojen sisäisiä osuuksia ei totutusti jaettu koskella. Vielä myöhemminkin osakkuuksien jakaannuttua oli yleistä, että läjät vietiin taloihin siellä erikseen jaettavaksi pienempiin osiin. Useasti, kun osakkaat asuivat vielä samassa kartanossa, tällainen järjestely oli helppo. Pikkuhiljaa käytäntö kuitenkin muuttui ja talojen osakkaat jakoivat kaikki siiat koskikentällä. Nykyisin vielä ”rannan” taloilla on oma jako Mustalla rannalla.

Yrjö Kiviniemi: ”Meiläki Alamäen kahen äyriin läjä on jaettu tuossa vanhassa pihassa. Molenpaljontuonusiin kaloja. Lippomiestoikalattullessaan, muttajos talo oli maala (ei ollu vuoroa) niin se piti jonku hakea.”

⁸ Matti Kanninen: ”Löönä, 10 kpl, oli ennen poikkeuksetta toista kilon kaloja, koko kesän. Painaa pitkälti toistakymmentä kiloa, sitten kun kalat pieneni oli siirryttävä kilopuolelle.”

⁹ Vanhasta jakotavasta on selvitys Pekka Palon (kirjoitusvuosi ei tiedossa) tekstissä.

(Joonas Makkonen.)

Mirja Heikkilä: "Äitilä oli ossuus Närän kaloista ja Mäenhannun kaloista. Närän kalat piti hakea Närästä ja viä sitte Kiviniemen (Alamäki) pihale ja sielä sitte taas jaethiin."

Säippä on kaksi kesää isoveroisissa ja yhden kesän vähäveroisissa. Säipän liikkuminen tasaa koko kylän kalansaannin äyriä kohden samaksi kolmen vuoden aikana. Jakotoimitus monimutkaistuu, kun kahden äyrin läjistä aletaan erotella esille pienempien äyri-lukujen läjiä. Lopulta päädytään tilanteeseen, jossa on useampia kahtia jaettavia läjiä. Kun kaksi siikaläjää arvotaan, toinen "kattoo mettään" ja häneltä kysytään "pää vai pyrstö". Jos hän sanoo pyrstö niin hän saa läjän, jota pyrstö osoittaa. Kalat tulevat näin tasan jaetuksi ilman puntaria tai laskukonetta.

Jako 1980-luvulla (Suomen kalakirjasto)

2 äyriä = $\frac{1}{4}$ manttaali

8 äyriä = 1 manttaali

3 $\frac{1}{3}$ mtl = 26 $\frac{2}{3}$ äyriä

Vähäveroiset: Palo, Husa, Välimaa, Hooli, Pasula, Heikkilä, Mälikallio, Rantakallio, Ylimäki (nyk. Mäki) ja Niskala sekä Säippä joka kolmas vuosi.

Isoveroiset: Auno, Kieri, Lauri / Frantti, Närä (Ylinärä ja Alanärä), Alamäki.

Jaon kulku tiivistetysti:

- Lipposiit (tai toinen paistisiika/ruokakala).
- Löönä lippovuorossa olleille taloille ennen 10 siikaa, nyt 15 kg (muutettu 1987).
- Isoveroisissa yhteensä 12 $\frac{2}{3}$ äyriä, jossa mukana ns. pikkuvero, joka on $\frac{2}{3}$ äyriä.
- Vähäveroisissa 13 äyriä.
- Säippä 1 äyri on 2 vuotta isoveroisissa ja 1 vuosi vähäveroisissa. Kolmen vuoden aikana molempien äyrimäärät tulevat samoiksi. Vähäveroisilla 13+13+14 (Säippä) = 40 äyriä ja isoveroisilla 12 $\frac{2}{3}$ + 13 $\frac{2}{3}$ (Säippä) + 13 $\frac{2}{3}$ (Säippä) = 40 äyriä.
- Jako seitsemään kahden äyrin läjään molempina päivinä.
- Jos Säippä on vähäveroisissa, yksi kahden äyrin läjä jaetaan kahtia. Toisen puolen saa Säippä ja toisen puolen Palo.

Jos Säippä ei ole vähäveroisissa, Palo saa toisen puolen läjästä, toinen puoli jaetaan kaikille taloille siten, että Palolle tulee joka 13. siika (ns. lukusiika). Säippä ollessa tällöin isoveroisissa se saa silloinkin puolet kahden äyrin läjästä, toinen puoli jaetaan kolmeen osaan, joista Kierin pikkuvero saa 2/3 osaa ja loppu kuudeosa kahdesta äyristä jaetaan kuuteen kahden äyrin kasaan. Tästä läjän loppuosasta (1/3) on jaettu lisäksi ennen lukusiit Säipälle ja Kierille.

- Seitsemästä läjästä on erotettu oman jakotavan mukaan yksi läjä pois molempina vuoropäivinä. Isoveroisissa: Jäljellä olevat 6 läjää arvotaan. Närrälle kaksi läjää, joista toinen Alanärälle ja toinen Ylinärälle. Alamäki, Lauri, Kieri ja Auno saavat kukin yhden läjän. Vähäveroisissa: Niskala ja Ylimäki saavat kumpikin yhden läjän (alanen manttaali), kaksi läjää Rantakalliolle, Mälikalliolle ja Heikkilälle (keskinen manttaali) sekä kaksi läjää Mustanrannan taloille (ylinen manttaali). Keskisessä manttaalissa kaksi läjää yhdistetään ja jaetaan tasan kolmelle talolle. Ylisessä manttaalissa toinen läjä jaetaan kahtia Pasulan ja Hoolin kesken ja toinen kolmeen osaan siten, että Husa saa kaksi osaa ja Välimaa yhden.

Kuvaaja Joonas Makkonen.

8. Jakotoimitus länsipuolella

Ruotsin Kukkolan vanha jako on hyvin samantyyppinen kuin itäpuolella. Lippomiehet saavat päältä ottaa kalastajalle kuuluvat palkkakalat. Sen jälkeen on jaettu talojen löönä, joka oli kymmenen parasta siikaa jokaista lippomiestä kohti. Loput kalat on sitten jaettu kylälle. Kyläkunta on jaettu yliseen ja aliseen kylään. Kalat jaetaan kumpanakin päivänä viiteen manttaalin eli 8 äyrin kokoisiin läjiin. Läjät sen jälkeen arvotaan taloryhmille, jotka kuuluivat samaan manttaaliin. Jollekin on sanottu, ”katto mettähän”. Kun joku on mettässä, niin toinen kyselee ”kenen tämä läjä on ja kenen tämä läjä?” tai ”Kenen on tämä manttaali?” Manttaalin osat jaetaan pienempiin osiin ja kun on vain kaksi läjää arvottavana, kysytään ”kummanko otat, pään vai pyrstön?” On myös kysytty lyhyesti, että ”otaks?” (Paulaharju 1936; Granlund 1940.)

10 mtl = 80 äyriä

Alanen päivä: Korvi, Matti, Kauppi ja Rautio, Viinikka, Harila, Erkki, Nikki, Hemphälä, Styrman, Wuotila, Tapani, Puoto ja Anunti.

Ylinen päivä: Lähdet, Laiti, Frankkila, Alamaa, Lahti, Vaara, Lauri, Kerttu, Fräki, Paavo, Pieti, Liisa

Jaon kulku tiivistetysti:

- Pyytösiika ja lipposiika.
- Kummassakin kylän päässä 5 manttaalia eli yhteensä 10 manttaalia.
- 2 lippomiestä per manttaali (tavallaan viittaa tässä vanhaan manttaali -termin alkuperään eli mieslukuun).
- Kymmenen parasta kalaa lippomiestä kohden menee löönään. Löönä on 100 suurinta siikaa.
- Oma kasa joka manttaalille.
- Manttaaliin kuuluvat tietyt talot, naapurit/samaa alkuperää olevat tilat tms.

- Manttaaliin kuuluvat jakavat sitten keskenään kukin veron mukaan.
- Yksinkertaisuuden vuoksi manttaali jaettu 8 veroäyriin ja talojen verot ovat 3:sta $\frac{3}{4}$ äyrin välillä.
- Viisi manttaalin kasaa yhtenä päivänä, joista ”saumanttaalisille” yksi kasa.
- Saumanttaalin kasa jaetaan neljään kasaan, neljälle savulle eli $\frac{1}{4}$ manttaaliin / savu.

$\frac{1}{4}$ mant. = 1 savu

Kuva. Siianjako jakopuodin edessä. Pohjois-Pohjanmaan museo

9. Arpominen

Kukkolassa jakotoimituksessa käytetään kolmea erilaista kalojen arpomismenetelmää. Kustaa Vilkunan (1940) mukaan arpomis- kuten muutkin menetelmät näillä koskilla periytyvät hyvin vanhoilta ajoilta. Esimerkiksi vastaava tapa asettaa siika poikittain kasojen väliin arpomistarkoituksessa tunnetaan samanlaisena Taalain nuotta-apajilta.

Jaossa arvotaan kalaläjät osakkaiden kesken, jotta päästään mahdollisimman tasapuoliseen jakoon, toki osuuksien mukaan. 1) Kun jaettavana on useampia läjiä, arvonta tehdään yleensä arpamerkin avulla. Esimerkiksi kun arvottavia läjiä on seitsemän, jokainen talon edustaja hommaa jonkin merkin, esimerkiksi risun tai puun lehden, jotka annetaan jollekin jaon ulkopuoliselle henkilölle. Arvat saanut henkilö jakaa arvat eri kasoihin ja kukin saa merkkinsä osoittamat kalat. 2) Toinen käytettävä arpomistapa on, että toinen henkilö katsoo pois päin eli metään ja häneltä kysytään, että ”kenen tämä läjä on”. 3) Kolmantena tapana on kalan laittaminen poikittain kahden kasan väliin ja metään katsoja valitsee joko pään tai pyrstön.

Helmi Hannu: ”Jokhainen antaa sen arvan ja sen aivan joku ulkopuolinen jakkaa, se on tasajako, ettei siinä kukkaan voi vettää omale päin.”

10. Lippomiesten kalat

Kalakodassa keitettiin siikoja, jotka tulivat päältä jaon. Tämä tarkoitti sitä, että kalasaaliista otettiin suoraan keittokalat ennen niiden jakoa osuuksiin. Päältä jaon otettavia kaloja on kutsuttu eri nimillä, keittokala, pyytökala, ruokakala, lippokala ja paistikala. Erkki Niskala (s.1928) muistaa, että lippomiesten lippokalat laitettiin ennen siikakeittoon. Keittokaloja ei viety kotia, kuten pöytäkirjamerkintä vuodelta 1982 kertoo: ”keittokala (paistisiika) on syötävä koskikentällä”.

Matti Kanniainen: ”Ruokakala tuli siittä ko ei enhään viittitty paistaa tai keittää niin päätettiin, että se jaetaan tuoreena”.

Lippokala otettiin ensimmäisenä ja sen jälkeen keittokala. Kuten Erkki Niskala kertoo, keittokalaksi saattoi ottaa myös ns. lipposiian, joka oli korvausta lipon käytöstä. Ruotsin puolella keitettiin vielä 1800–1900-lukujen taitteessa, Suomen puolella tapa jatkui vielä kymmeniä vuosia myöhemmin.

Leo Lahti kertoo, että lippomiehet ottavat ensin päältä jaon pyytösiian (keittokala/paistisiika) ja lipposiian. Lipposiika korvasi lipon kulutuksen ja muut siiat olivat palkkaa vuorokauden työstä. Pyytösiioiksi (fångstsik) on Ruotsin puolella sanottu myös kymmentä palkkakalaa, jotka tulivat lippovuorossa olleille pyytäjille. Palkkakaloja sanotaan myös löönäksi. Molemmilla puolilla 10 palkkakalaa tulivat pyytövuorossa olleille taloille. 1900-luvun alussa keittoperinteen sammuttua Ruotsin Kukkolassa oli tapana antaa lippomiehille myös paistisiiat, mutta 1930-luvulla sitä ei enää annettu. (Paulaharju 1936; Hanno 1982.)¹⁰

Jos joku talo jättää vuoron lippoamatta, vuoro menee ns. vetenä. Sille talolle tuleva löönä jaetaan muille lippoajille, koska he ovat joutuneet tekemään enemmän töitä.

Eva Pesulalla, syntynyt Tapani, on myös muistoja ajalta, jolloin Ruotsin kentällä oli vielä siianjako tai kun sen jälkeen osakkeille joskus annettiin äyrimäärää vastaava määrä kaloja (1930–40-luku): ”Aina joku vanhempi mies koskenpäästä lipposiimeän eestä. Yhtenä päivänä se toi meille 80 siikaa. Se oli itte ottanu jo palkan, sai palkan siioilla. Me tyttaret jouvuima korjaamaan siiat ja suolaamaan. Näe entiseen aikaan suolathiin siiat”.

11. Jaon historiallisia erityisyyksiä

Kalanjaossa on erotettu vielä 1900-luvun alkupuolella papin kymmenykset. Jako meni silloin hieman eri tavalla, jotta kymmenys saatettiin erottaa saaliista. Suomen puolella jos oli viisi lippomiestä ja kalaa oli tarpeeksi löönään, taloille tuli löönänä 50 kalaa ja papille meni 5 kalaa. Löönän erottamisen jälkeen jos alettiin jakaa kylälle, niin kirkon kymmenykset erotettiin niistäkin.

Heimo Hjort: ”Papin kymmenyksen menit kaikista jyvistä ja siioista. Sai hyvän palkan. Sehän sai sillon ko tuhattaki siikaa tuli niin kauhean kasan siikoja, sata siikaa, semmosia syö yksi äijä.”

Yrjö Kiviniemi: ”Normannin Henni paljon hoiti papin kaloja.”

¹⁰ ”Päätettiin pyytäjälle jaossa antaa 10 siikaa, mutta niinkutsuttua paisti ja lipposiika otetan pois” (10.3.1919 Ruotsin Kukkola). Vuonna 1926 annettiin 10 kalan lisäksi 1 paistisiika.

Gunnar Tano: "Manttaalilla oli monta omistajaa. Isä sano, että se välistä katkastiin siika, se oli niin tärkkiä se jako."

Papin lisäksi Karungin lukkari, suntio sekä Liakanjoen lautturi pääsivät aikoinaan osille kaloista. Myös heillä oli omat veropäivänsä. Kukin vietti vuorollaan koskella kaksi vuorokautta ja heidän oli tuotava lippomiehille ja paikalle sattuneille koskiosakkaille kahvia ja nisua sekä salaa "krettaa, jota kärpäset ei latkinhee" (viinaa). Tarjoajat saivat päivän saaliista riippuen 50–100 siikaa. (Vilkuna 1940.)

Saaliin vaihtaminen viinaan luultavasti oli aikoinaan yleistä. Arkistosta löytyneen asiakirjan mukaan 1858 saavutettiin yhteisymmärrys, etteivät Suomen Kukkolassa kalastajat saa vaihtaa yhteistä saalista viinaan. Lääninhallituksen päätöksellä yhteisen saaliin vaihtamisesta tuomittaisiin sakkoihin jotka kerran jälkeen kovenivat.¹¹

Viljo Ylinä (s.1919): "Se oli tääläki tuo Aunon talo. Siinähan oli monta omistajaa ja sitte Lahti Leo Ruottin puolelta omisti. Sehän kävi täälä aina kalanjaossa, sillä oli lippomies täältä."

Siianjaon yhteydessä tuli myös esille kalastusosakkaiden suhde niitä kohtaan, joilla ei ollut kalastusosuutta. Ristiriitokin oli, mutta jaosta myös annettiin kaloja lapsille tai sellaisille, joilla ei ollut itsellä kalaa. Jaosta annettavia kaloja kutsuttiin jakoperiksi. Tietysti isännät olivat hyväntahtoisia ja hyviä antamaan jakoperiä. Jaon jälkeen oli tapana mennä paistamaan saatuja siikoja paistokotaan.

Heimo Hjort: "Ko Alanären lisäksi oli jakamassa siikoja, käet tärisi, ja se kaivo itte siikasäkistä kaloja niille jotka jäi ilman jakoperiä. Ja sano, että kattokaa laiskat se pittää maksaa palkka niille, jotka on kantanhee siiat aitasta ulos, kattokaa laiskat. Isoimman siian kaivo sieltä ja anto, se oli semmonen."

Kuva. Viljo Ylinä.
(Jarno Niskala)

Kuva. Siianjako vuonna 1943. Kuvassa etualalla Viljo Ylinä. Kuvaaaja Hugo Niemi. Tornionlaakson maakuntamuseo.

¹¹ "Lippomiehen ei sovi nauttia miestä väkevämpää, alkon tuote ei sovi lippomiehelle, joka hoitaa virkaa" (Kalastuskunnan pöytäkirja 1970, Suomen Kukkola).

Kalanjakoon on kokoonnuttu Kukkolassa iltaisin samaan aikaan molemmin puolin jokea. Ennen valtakunnallisten kelsonaikojen tuloa, tornikellot näyttivät paikallista aikaa molemmilla rannoilla. Vuorokauden saalis säilytettiin silloin ja yhä tänäänkin kalapuohissa, josta ne kannettiin kentälle jaon alkaessa.

”Siianjako, joka ensikerran näkijälle tuntuu käsittämättömän monimutkaiselta ja pikaisesti selitettäessäkin jää melko hämäräksi, on tarkemmin perusteiltaan selvä toimitus ja puolustaa hyvin säilymistään pitkäaikaisen kehityksen tuloksena nykyisenäkin puntareiden ja muiden uuden aikaisempien jakokeinojen aikakaudella.” (Alkio 1933.)

12. Perinteen tulevaisuus

Siianjakoperinne on Suomen Kukkolassa säilynyt osana lippokalastuskulttuuria. Jako on useimmilta muilta kyliltä jo hiipunut tai loppunut. Kukkolassa jakoperinne on jatkunut tähän asti uusien kalastajien tullessa mukaan kalastukseen. Nuoremmatkin kalastajat ovat tutustuneet pikkuhiljaa siianjaon kulkuun. Vanhemmat siianjakajat yleensä kertovat jaon periaatteet sekä opettavat, mitä jaossa pitää tehdä.

Yrjö Kiviniemi: ”Kyllä minusta tuntuu, että nolit aina vanhoja lippomiehet.”

Lippomiehen nuoruuden muisto:

”Ensimmäisen lippovuoron mie lipposin kesälä 1970. Mie olin silloin vielä 13, mutta täytin samana kesänä 14, eli olin niillä rajoilla, että saatettiin iän puolesta hyväksyä.”

”Jännäyksen kohe oli sitte, että mitenkhään siianjako onnistuu. Se ko on kans lippomiehen velvollisuus. Joku uen jälkheen alkopikkuhiljaaväkeä kokkointhuun. Istuit aitoitten porthaila tai rantakivilä lippomiesten kans porisemassa. Oli jo helipotus ko sai lyä viimiset siat säkhiin, ottaa lipon kouhraan ja marsia koskikenttää kalapuohin suunthaan. Tunsittesä melkein leuhkaksi. Lippovuoro oli hoiettu ja sen muistan, että saahliin määrässäki pärjäthiin. Onneksi sitte vanhemmat, eli ne Valkamaan miehet hoiti kalan jaon ja met pääsimä vähemällä, mutta saima olla apuna.” (Jukka Lauri, Kukkola 2016.)

Jakoperinnettä voi nykyään pitää jo uhanalaisena, joka vaatii säilyäkseen erityishuomiota. Vuosisatainen säilyminen suhteellisen muuttumattomana on suoranainen ihme. Yhä enemmän on alettu huomioda aiemmin itsestään selvytenä pidetyn siianjaon erikoisuus. Viimeaikoina on kuulunut muun muassa maininta, että ”Kukkola Show alkaa”, jolla on tarkoitettu juuri siianjakoa. Matkailijat ja ulkopaikkakuntalaiset ovat toki jo pitkään hakeneet kalaa ja ihmetelleet jakotoimitusta. Jakotoimituksen käytännön arvo ymmärretään hyvin, kalat on saatava omistajilleen. Myös yhteisen tekemisen sosiaalinen merkitys koetaan tärkeäksi, onhan koskikenttä eräänlainen kyläläisten olohuone, jossa monet viettävät muutoinkin aikaa.

Siianjakoperinne sekä koko perinteinen koskikalastus valittiin Suomessa Elävän Perinnön kansalliseen luetteloon. Se on tunnus tus koko yhteisölle. Vastaavaan luetteloon hakeudutaan myös Ruotsin puolella.

13. Kalastusyhteisöt

13.1 Jaon muuttuminen Ruotsin puolella

Jakoperinne lopetettiin ensimmäisen keran Ruotsin puolella kokouksessa tammi-kuussa 1932. Äänestyksen jälkeen päätettiin siikakalastuksen järjestämisestä samalla tavalla kuin lohenkalastus. Seuraavana vuonna 1933 vanha kalastusjärjestely ja vanha jakotapa otettiin uudestaan käyttöön:

”Päätettiin äänestyksen jälkeen että siikakalastus toimitetaan vanhan tavan mukkan että ulosjaetan veron jälkeen, päivittäin. Äänestysentulosoliseuraava 3 manttaalia ja 1/8 olivat vanhanjakotavanpuolesta ja 2 mant ja 2 kaheksatta ossa olivat yhteisen kalastuksen puolesta, joten vanhankalastustavanpuoli voitti.” (Kokous 19.1.1933.)

Kuva. Lapset siianjaolla. (Pekka Ojalehdon albumi.)

1933 heinäkuussa esitettiin vielä kalastuksen muuttamista samanlaiseksi kuin oli vuonna 1932, mutta esitys hylättiin. Marraskuussa 1936 pidetyssä kokouksessa äänestettiin vielä vanhan kalastusjärjestelyn muuttamisesta: ”Kokous päätti palkata myös siikakalastuksen samoin kuin lohi 26 äänellä 6 vastaan.” 1937 oli käytössä uusi kalastusjärjestely myös siian osalta, jossa kyläyhteisö järjesti lippomiehet kalastamaan kalat yhteiseen myyntiin.

Lars Oja: ”Mie muistan semmosen sananparren, kyläläiset sanoit että se oli hel-pompi jakkaa raha ko kala.”

Kyläläiset kävivät hakemassa kalaa koskelta yhteisestä saaliista. Esimerkiksi 17.11.1941 osakkaille päätettiin antaa 50 kiloa yhden äyrin osuutta vastaan siikaa. Lohta puolestaan annettiin 10 kiloa 50 prosentin alennuksella. Kalastustulo osakkaille jaettiin myös äyrin eli 1/8 manttaalin suhteen.

Hans Wallström: ”Niin kauan ko mie muistan niin son ollu tämä myyntihomma.”

Lars Oja: ”Sen mie muistan selvästi, että ne ostit kallaa ne vanhat kyläläiset, ne hän nouit sillon ko siikaa tuli lujasti. Se oli hieno fini siika. Fransi kirjotti, se ja se 30 kiloa siikaa, rahanjaossa sait maksaa sen siian.”

Gunnar Tano: "Kylä hommasi lippomiehet ja nehän yritit, että nuoria tulis oppihmaan sinne lippoahmaan. Mutta se oli huonoa, eihän ne voihnee tulla nuoriso sinne."

Lars Pesula: "Se saatto olla Tanon Kalle ja sen ikäset, eli-kä Kertun Erkkiä ja näitä äi-jiä, jotka kävit antamassa sen kilomäärän minkä sitä halusi. Paljolti ne olit lähellä kiloa, seit-temän, kaheksan hekon siikaa ne olit kohta kaikki."

Kuva. "Useasti ne, joilla oli manttaalia, ne otit kallaa sen sijaan että rahhaa" kertoo Gunnar Tano. (Jarno Niskala.)

Pöytäkirjamerkintöjen perusteella kalastusosakkaiden äänet laskettiin vielä äyrien perusteella 1949 lopulla, mutta vielä saman vuoden viimeisessä kokouksessa käytettiin uusia jakolukuja. Kalastusosakkaat valitsivat tuolloin kolmijäsenisen joh-tokunnan. Kalastusosakkaiden osuudet jaettiin ääniosuuksiin (Röstetal). 1/8 manttaalia vastaa 4032 ääntä kylän kaikista äänistä, joita on yhteensä 322550. (Hanno 1982.)

Kun kalan tulo väheni, kylän ei enää kannattanut pitää työväkeä. Silloin lippopaikat ja nahkiaispaidat alettiin myydä huu-tokaupalla. Huutokaupat pidettiin jakopuoissa, puoji oli täynnä väkeä. Myöhemmin huutokauppoja on pidetty konttorissa. (Gunnar Tano.)

Lars Oja: "Se tuli silloin ko Hjalmarin tuli siihen koskele, silloin se alethiin myyh-mään. Vanhat koskenpääläiset ei oikein tykähneet. Jako on heitetty ennen jo."

Lars Oja: "Se oli Styrmanin Pekalaki ja sille mie kyllä lipposin. Se huusi koko kosken."

Eva Pesula: "Pekka oli afäärimies, yhet miehet lipposi ja toiset lähit myyhmään kallaa."

5–6 kyläläistä huusi kosken 1970-luvulla. Sen jälkeen Styrmanin Pekka ja vielä Erling Styrman huusivat kalastuksen itsel-leen. Kylä saattoi joinakin vuosina ottaa kalastuksen vielä itselleen jos kalaa tuli hyvin, viimeksi 1990-luvulla. Viime vuo-sina kalastus on pääasiassa myyty huutokaupalla, Ritaniemen, Käänteinlahden, Ankkurin ja Pitkänkrenkun lippopaikat kolmeksi vuodeksi. Muut paikat myydään pariksi vuorokaudeksi. (Erik Stokk.)

14. Läntisen kyläkunnan organisoituminen

Kalastus on ollut laajasti yhteisön organisoimaa. Vaikka Kukkolassa lipottiin kalastusyhteisössä, vielä 1900-luvulla lippous nähtiin enemmän osakkaiden omana kalastuksena ja lohenkalastus yhteisenä kalastuksena. 1900-luvun alussa vielä saatet-tiin Ruotsin Kukkolassa velvoittaa jokainen manttaali järjestämään mies töihin. Työ saattoi olla esimerkiksi lippokuoppien puhdistusta viiden kilon siikapalkalla. Ruotsin Kukkolassa siirryttiin siian osalta lohen tapaiseen "yhteiseen" kalastukseen 1930-luvulla. Siiankalastuksesta alettiin saada enemmän tuloa kalastusyhtymälle. Tuolloin siirryttiin osakkaiden työvel-voitteista käyttämään kylän yhteisesti palkkaamaa työvoimaa.

Kalastusosakkaat saivat jo vanhastaan tuloa yhteisestä lohenkalastuksesta. Ainakin 1800-luvun lopulla kylä oli organisoinut kalanmyynnin. Patokalastuksessa oli myös paljon kuluja, jotka maksettiin yhteisestä kassasta.

Gunnar Tano: "Sehän oli joka venheessä kaksi miestä. Se alethiin kahen aikana vyölä, ja olikos se kahentoista aikana ko tuli toinen mies samhaan venheeseen. Ja lipposi kymmentheen saakka iltaa. Se oli neljä tiimaa väliä, vyölä ettei lipottu, kymmenestä kahteen."

Gunnar Tano: "Minun aikana se kokkoinuthiin aamula sinne kontturhiin ja siitä se lähethiin. Siinä se päämies sano mitä tehään ja mitä ei. Kyllä se kymmenkunta miestä oli aina aamula ko lähethiin lipole."

Osakkaat valitsivat joukostaan päällysmiehen tai isännän. 1900-luvun vaihteessa päällysmiehenä oli ainakin P.A. Petterson.

Carl-Uno Hanno kertoo äidinisästään, joka tiesi asiat koskella: "Min morfar Frans Kerttu var patoisäntä. Han talade om hur det gick till." Frans oli pitkäaikainen koski-isäntä, patoisäntä eli päällysmies. Frans oli patoisäntä 1910-luvulta aina 1940-luvulle. Vuonna 1919 koskiosakkaat päättivät maksaa palkaksi päällysmies Frans Kertulle 20 kiloa siikaa molemmilta päiviltä, eli yhteensä 40 kiloa siikaa vuodelta (Pöytäkirja). Frans Kertun kaveriksi saatettiin valita myöhemmin toinen ja kolmaskin päällysmies. Siihen hommaan valittiin useasti Otto Ojala, Karl Harila sekä Viktor Spolander. Frans Kerttu jäi pois johtokunnasta vuoden 1948 lopulla.

Gunnar Tano kertoo isästään Kalle Tanosta, joka oli koski-isäntänä ja koskella nuoresta lähtien. "Se oli sielä koko kesän, ei se kotona ollu paljon ollekhaan. Heinän aikana joutu välistä sanohmaan, että tule hankoamhaan vähäksi aikaa. Sehän rakensi kesäkämpän sinne." Myöhemmin Tanon Kallen jälkeen Hjalmar Harila oli pitkään isäntänä. Hjalmar Harila myös kalasti omistamassaan Saukkolassa Kukkolankoskella.

Koskella oli paljon työtä siihen aikaan. Ennen juhannusta alettiin patomaan lohipatoa ja sitten lohen jälkeen tuli siian pyynti. Nuoriakin otettiin töihin padonrakennukseen.

Gunnar Tano: "Mieki olen ollu hyvin pikkupoikanen, ko mie olen alkanu lykkäähmään kiviä ja kantamaan varpuja sinne paole. Siinä rapea kymmenvuotias".

Hans Wallström: "Mieki olin hyvin nuori silloin. Siihen aikhaan sai 10 kruunua päivässä. Sitä alethiin töihin kuueltä ja lopetethiin kuueltä. Siinä oli monenlaista, mutta useasti lykkäilin kiviä sinne paole."

Hans Wallström: "Fransi soli päänä. Sehän oli Otto Ojala, Spolanderin Viktori ja Leo, net olit kaiken kessää siinä lippohommassa."

Erik Stokk oli joitakin vuosia kalapuolen isäntänä ja hänen jälkeen toimessa on ollut Per-Åke Thyni. Thyni vetää lippopaikkojen huutokaupat koskella. (Erik Stokk). Nykyvuosina pisimmän krenkun rakentamisessa on ollut vetäjänä Erling Persson: "Mie se olen sanonu koska alethaan, Se pittää olla aina joku, joka vetäjänä, se häätyy aina olla hyvissä välissä ylitalon isännän kanssa semmonen, joka on vetäjänä."

Kuva. Erik Stokk oli kalastuksen isäntänä 1980-luvun lopulla. (Jarno Niskala.)

Kalastuksen pyörimiseen tarvittiin paljon ammattimiehiä, vittantekijöitä (puusta tehtyjä siteitä), patojia, lippojen ja lanojen kutojia sekä tietysti kalastajia. Lanoja koki kolme miestä. Kalat eivät eläneet kauaa lanassa, joten niitä täytyi tarkistaa monta kertaa päivässä: ”Jatkuvasti, kävit kahvila ja lähit uuestaan.” (Hans Wallström.)

Gunnar Tano: ”Välikoskesta Haaran Leonard se teki vittoja ja myi kyläle. Ja sitte ko ne paoit, se oli vasittu mies rannala joka laitto rinkilöitä (vittoja). Se oli Myllykankhaan Akusti. Sipolan veljekset, ne olit patomisessa, Jonne ja Åke.”

Heimo Hjort: ”Nehän myit kalat ja rahat jaoit syksylä. Rahat jaoit ja mitä ei ollu menny niin ostettiin viinaa. Niin paljon siikoja saava ja lohia, etteihän niistä tiä kukhaan mithään, että kyllä sitä saapii viinaa ostaa.”

15. Kovaa kalantuloa

Lohi-isäntä Jussi Palo Suomen Kukkolasta kertoo vuonna 1948: ”Paras saalis kuussataaneljäkymmentä mie olen saanu yhtenä päivänä. Aivan tosi, ei ole kalavale. Kuus ja seittämän, kaheksan on tainu ottaa, mitä parast on saatu yhdellä kertaa” (Palo). Joku kertoo sivusta: ”Kymmenen on mulla paras.” (Ruoppila & Soutkari 1959.)

Gunnar Tano muistaa sellaisia siikavuosia, että siikaa tuli niin paljon, että niitä lahjoitettiin kyläläisille. Kaloille ei ollut enää paikkaa mihinkä laittaa. ”Mie muistan yksiki vaimo, se kotkärrylä lykkäsi niitä.”

Heimo Hjort: ”Tanon Kalle sano, että oli oikein lämmin kesä ja kokkoinnut kaikki kalaparvet tuonne jokisuulle. Ja sitte ko jähty ja tuli pohjastuuli, ne lähit kaikki saatana sitte liikehele. Ko hän sysäsi, niin täythöön meni lippo kaloja, piti vempelheistä ottaa kiini ja nostaa, olis katkenu varsi.”

Kalantulo oli kuitenkin välillä vähäistä ja se tuli myöhään: ”Se oli monena vuonna, että meni jälkhiin siikasunnuntain ko alko kallaa tulehmaan.” (Gunnar Tano). Usein lohta lähetettiin Tukholmaan asti junalla.

Gunnar Tano: ”Mieki olen ollu kokoamassa vesiroskaa putatimaasta. Se panthiin loohvaan lohet ja jäät. Ja sitte panthiin vesiroskaa pääle, että se ei niin hoppua sullaa.”

Hans Wallström: ”Ensimmäinen lohi joka saathiin, Spolanderin Henriika se taisi olla, keitti. Sen päätit, että ensimmäinen lohi keitethään niile, jotka on sielä töissä. Mie muistan kerran, se oli neljäntoista kilon lohi ensimmäinen mikä tuli. Kerto tytöt, että kyllä son liian isopannapathan, toiset että ei, son semmonen päätös, että sesyöhään ylös. Ne sano, että sen saapii keittää.”

Erik Stokk kertoo vuodesta 1980. Silloin oli vähän vettä ja siika ei meinannut lähteä liikkeelle. Sitten 8. elokuuta tuli valtavasti kalaa, kun parvi lähti tulemaan. Karinhännältä tuli joka pistolle siikaa. Vuorokausisaaliiksi arvioitiin 4.5 tonnia, joka tarkoitti noin 7500–8000 siikaa.

16. Keittoa ja paistoa kentällä

Keitto tehtiin klo 10 aikaan ja siitä söivät lippomiehet, mutta myös muita kutsuttiin syömään. Erkki Niskala kertoo, että siikakeitto koskikodassa on vanhinta lippomiesten ruokailuperinnettä. Lippomiehet tekivät ruokaa itselleen ja muillekin koskikodan suuressa rautapadassa. Pataan pantiin 10-12 isoa siikaa, samoin siikojen mäti ja nappi (mahalaukku). Keittoon ei laitettu pottuja. Palon Jussi oli yksi vakituista keittäjistä. Kun keitto oli valmis, kalaa annosteltiin yhdestä puusta tehtyyn kaaraan eli astiaan. Kaaran molempiin päihin laitettiin siikaa ja keskelle kalanrasvaa, jossa siianpaloja kastettiin. Padasta otettiin siianpalat reikäisellä kapustalla ja rasvainen liemi otettiin reiättömällä kapustalla. Kala syötiin sormin, haarukoita ei käytetty. Kun keittämisperinne hiipui Suomen puolella 1950-luvulla, lippomiehet alkoivat paistaa varrassiikoja. (Erkki Niskala.) Ruotsin puolella keittoperinne loppui 1900-luvun vaihteessa.

Kuva. Lohilanaa koetaan. Kuva Haaparannan kaupunki.

Heimo Hjort: "Se oli hyvä keitto, näe ko siihen panthiin monta siikaa aina miehile ja monta lippomiestä. Iso musta rautapata ja siinä se kiehuskeli hiljolheen. Sitten meni koittamhaan sankaa, jaa sankaa alkaa jähtymhään, jo alkava kalat olheen kypsät. Helvetin kumma, että se jähtyy sankaa."

Viljo Ylinä: "Kyllä mie olen ollu monta kertaa keittämässä. Se panthiin 2 siikaa miestä päälle, ei mithään muutako suola vain, paljasta kallaa. Kesäsiat, ne olit kauhean rasvasia."

Esko Leinonen kertoo, että keiton ympärille kokoontui sellaisia vanhoja, joilla ei ollut oikein huoltoa. Jos sattui nuuka lippomies keittäjäksi, niin siitä riitti vähän muille. "

Lippomies Väinö Niskala siianpaistossa 1951. Kuvaaja UA Saarinen, UA Saarisen kokoelma, JOKA, Museovirasto.

Esko Leinonen: Kyllä net tiesit kyläläiset, kuka oli keittämässä."

Kalevi Lauri: "Suutarin Soppa ja Tolosen Kalle, ja kyllä mekki kävimä syömässä."

Kukkolankoskella erittäin vanha valmistustapa on siian paistaminen vartaassa. Koskikodassa oli kyläläisillä ja lippomiehilläkin tapana paistaa varrassiikaa. Kun joku osti kalan, usein sanottiin ostajalle samalla, että "pojat paistavat teille siiat". Kylällä oli suolavesi valmiina ämpäriissä, kertoo Börje Tano Ruotsin Kukkolasta. Suomen puolella Alli Kallio aloitti paista-

Kuva: Myllynpirtin ruokalista 1953. Alli Kallion kokoelma.

Kuva. Alli Kallio valmistelee varrassiikoja. Kuva Tornionlaakson maakuntamuseo.

maan kaloja matkailijoille jo 1951. Varsinkin turistiryhmien kautta varrassiaan paistoperinne on jatkunut aktiivisena. Alli piti kahvilaa Myllynpirtissä vuosikymmeniä ja hänen jälkeensä toimintaa on jatkanut Kimmo Auno.

Helmi Hannu: "Alli on ollu semmonen siikaemäntä."

Hannes Risto: "Alli alko sitte vasta ko lippomiehet sai keitettyä, paistaan kaloja."

Ruotsin Kukkolassa matkailutoimintaa on ollut myös pitkään. Koski oli ihmisten kokoontumispaikka jo ennen varsinaisia matkailupalveluja. Koskelle rakennettiin ensin ns. parakki, jossa pidettiin kahvilaa. "Se on jälkhiin soan ollu, siinei ollu restaurangia. Vaimoja siinoli, Kukkolan vaimoja. Mie piän, että soli syyföreeninki, joka piti sen, eikä sollu ko justiisa ko oli siikajuhla." (Eva Pesula.)

Parakin jälkeen rakennettiin kivihotelli vuonna 1967. Siitä tuli moderni näköalaravintola. Pitäjät tulivat ensin Tukholmas- ta. Sven-Olof Lindgren tuli sitten pitämään ravintolaa siihen asti kunnes se purettiin. Rakennuksen ulkonäköä ei pidet- ty myöhempinä vuosina enää soveliaana perinneympäristöön. Hotelli korvattiin nykyisellä ravintolarakennuksella 1985. Spolanderin perhe alkoi tuolloin pyörittää koskella matkailutoimintaa ravintola- ja majoituspalveluineen. Toiminnot ovat laajentuneet ja matkailijaryhmiä tulee monista maista. (Svante Spolander.)

17. Itärannalta

17.1 Osakaskuntien organisoituminen

Kalastus Kukkolassa on ollut yhteistä pyyntiä jo satoja vuosia. Osakastilat muodostivat yhteisen pyyntikunnan viimeistään 1600-luvulla, kun tiloihin sidottu kalastus oli organisoitava ja pyynti oli suoritettava sovussa. Esimerkiksi 1700-luvun asia- kirjoista ilmenee, että osakkailla oli oikeuksia ja velvoitteita. Jo silloin sekä pyyntiä että saaliinjakoa säänneltiin kylän sisäi-

Kuva. Nykyinen ravintolarakennus. (Arto Huhta.)

Kuva. Modernia rakentamista edusti kivinen ravintolarakennus 1960-luvulla. (Haaparannan kaupungin arkisto)

sin säännöin. Lisäksi valtiovallan puolelta tuli määräyksiä. Sieltä muun muassa pyrittiin järjestämään osakaskunta tietyn kullekunnittaisen mallin mukaisesti.

Vanhoista käräjäpapereista näkyy, että eri tapauksissa joku isännistä saattoi olla nimenä ja asianhoitajana muiden osakkaiden puolesta. Kalastus- tai osakaskunnasta tuli myös virallisesti 1900-luvulla yhteisen etuuden osakaskunta, joka huolehtii kalastuksen järjestämisestä. Alkujaan säännöt ja kylän sisäiset sopimukset ovat olleet suullisesti sovittuja. Myöhemmässä vaiheessa alettiin noudattaa yleisesti vakiintuneita kokouskäytäntöjä pöytäkirjoineen. Ruotsin Kukkolasta löytyneet vanhimmat pöytäkirjat ovat 1800-luvun lopulta, Suomen puolelta löytyneet pöytäkirjat olivat vähän uudempia. Suomen Kukkolassa koskikalastuksessa olivat järjestäytyneet erikseen lohenpyynti ja siianpyynti.

Patopyynnillä on pitkä historia Kukkolassa, Suomen puolella 1900-luvulla olivat vielä käytössä Paasipato (ent. Poltonkorva) eli kylänpato sekä Niskapato (ent. Tokeenniska). Lohenpyynnin järjesti kosken lohenpyyntiosuuskunta. Osakkaiksi saattoivat ilmoittautua manttaalinomistajat ja heille laskettiin kullekin osakkuutta vastaavat pisteet (1 äyri vastasi kolmea pistettä). Osuuskuntaa edusti hallitus ja hallitukselle valittava puheenjohtaja. Puheenjohtajana oli 1930- ja 40-luvuilla Markus Niskala. Erikseen hallitus valitsi joukostaan isännän, joka hoiti kalastusta ja patoa koskevat asiat. Palon Jussi oli pitkään isännöitsijänä. Juho Palo valittiin vielä 25.3.1949 patoisännäksi, mutta jo saman vuoden syyskuun kokouksessa vietettiin hänen muistolleen hiljainen hetki. Pekka Ylinärä alkoi sitten hoitaa isännän virkaa.

1940-luvulla Niskapato vuokrattiin Niskalan talon omistajille ja kalantulon edelleen vähennyttyä 1953 päätettiin Paasipato jättää rakentamatta. Saarenlaakan ja Pitkänkrenkun lohenlippouspaikat sen sijaan vuokrattiin. Esimerkiksi 1956 Saarenlaakan lippous vuokrattiin kahdeksi vuorokaudeksi.

Viljo Ylinärä: "Välistä oli yhteinenki sama mies siika- ja lohipuolella. Palon Jussi olisota-aikanaki, molemmissa. Yhteisestä paostasaiostaa. Sehän vei Tornioon (lohet)."

Heimo Hjort: "Palon Jussiki se vei lohia Ruothiin."

Kukkolan kosken kalastuskunta perustettiin 1925 ja puheenjohtajaksi valittiin Oskari Erkinjuntti. Perustamiskokous pidettiin Karungin kunnan manttaalienomistajien kokouskuulutusten jälkeen, jotka tehtiin kirkossa kahtena sunnuntaina. Kalastuskunnan perustamisesta virallisesti keskusteltiin uudelleen 1974, yhtymää ei kuitenkaan rekisteröity silloin. Toimivassa johtokunnassa oli yleensä 6 henkilöä, 1988 johtokuntaan tuli 8 henkilöä. Kosken kalastuskuntaa on nimitetty siikayhtymäksi, mutta vastikään nimi on muutettu ja rekisteröity Kukkolankosken osakaskunnaksi. Osakaskunta järjestää kalastuksen. Kalastuspaikkoja täytyy kunnostaa sekä krenkut rakennetaan ja puretaan vuosittain, osakaskunta myös määrittelee rajajokisopimuksen puitteissa halmepyyntin ja vuorolippouksen ajat sekä myy nahkiais- ja madepaikat.

Lohipadon jälkeen isäntä hoiti siiankalastusta. Siikaisäntinä ovat olleet muun muassa Isak Alanära, Kalle Hannu, Oskari Erkinjuntti, Henrik Äärelä, 1969–1975 Viljo Ylinärä, 1981–1987 Jaakko Lauri, 1988–1990 Niilo Lauri, 1991 Yrjö Kiviniemi, 1976–1980, 1992–1995 ja 2004–2007 Juhani Hannu, 1996–2000 Matti Kanniaainen sekä 2001–2003 Ossi Alanära. Nykyisin

Kuva. Keskustelutuokio koskella heinäkuussa 1967. (Reino Kainulainen. Tornionlaakson maakuntamuseo.)

siikaisäntänä on vuodesta 2008 toiminut Risto Leinonen. Siikaisännällä on ollut monenlaisia tehtäviä. Siikaisäntä on yleensä ilmoittanut, koska halmepyynti loppuu, järjestellyt kalastuspaikkojen rakentamista ja purkua sekä johtanut osakaskunnan kokouksia. (Risto Leinonen.)

Siiankalastuksesta on pidetty tarkkaa kirjanpitoa. Juhani Hannu aloitti merkitsemään ylös saalimäärät päivittäin, merkinnot alkavat jo vuodesta 1943. Tilasto on ollut ainutlaatuinen tietolähde, kun seurataan saalisvaihteluita sekä siian keskikokoa.

Kukkolassa on toiminut vielä erikseen Kukkolan jakokunta ja kalastuskunta. Jakokunta hallitsi maa-alueita, esimerkiksi vesijättömaita myytiin aikanaan jakokunnan toimesta. Jakokunta hallinnoi myös koskivoimakorvauksia, joita valtio maksoi rakentamatta jääneestä voimalaitoksesta. Kalastuskunta vastaa nykyistä Kukkolan osakaskuntaa ja sen vesialue on ns. järviolue eli laaja suvanto kosken yläpuolella. Jakokunnan ja osakaskunnan toiminnassa ovat olleet vetäjinä Markus Niskala, Antti Pelimanni, Pekka Ylinärä, Esko Leinonen ja Alpo Uusimaa. (Alpo Uusimaa.)

18. Erilaisia töitä ja työntekijöitä

Koskella tavattiin tuttuja päivittäin ja vaihdettiin kuulumiset. Siianjaolla viimeistään illalla kyläläiset tapasivat toisiaan. Oli paljon sellaisia vakiokasvoja, jotka olivat melkein aina koskella eli koskenpäässä. Useimmiten koskella tapasi innokkaita kalastajia taloista sekä palkkalippoajia. Naiset kävivät myös koskella ja usein he hoitivat kalojen jälkikäsittelyn sekä valmistuksen kodeissa.

Kuva. Siikaisäntä Risto Leinonen ja lippomies Esa Lauri. (Jarno Niskala.)

Yrjö Kiviniemi: "Ylinärän Penttihan oli, ko se lipposi Aunon talonki vuoroja, Alanärän Matti ja Leinosen Jussi. Ja sitte myöhemmin Niskalan Eljas lipposi ja Niskalan Väinö, sehän otti elannon koskesta.

Hannes Risto: "Palkan eestä oli Niskalan Väinö vaina ja Normannin Nissi. Väinölä oli aina niitä juttuja, eihän niistä kaikista kannattanu niin perrää kysyä. Miehan kävin Väinön tykönä paljon poikasena. Lyyti meni toiseen huoneeseen kome aloima juttelemaan, joko te taas alatta siitä samasta."

Hannes Risto: "Heikkihan oli kova lippoahmaan, nehän lipposi kaikki nämä Ylinärän porukka, mutta Heikki enniiten. Joka päivä se kävi kattomassa, että onko tullu mithään."

Viljo Ylinära: "Meän Heikki teki paljon niitä vittoja."

Matti Kanninen: "Sielä oli niitä vanhempia lippomiehiä, vaarit kävit porinatuokiolla ja siinä samalla kattoit, että tulleeeko niillä poikasilla mithään. Ja täällä on osattu arvostella, eipä siitäkään tullu lippomiestä."

Kyllikki Kallio: "Jos kysyt, niin kaikki ovat parhaita kalanlaittajia. Mie en oleko nälän opettama, mutta seki on iso asia ko nälkä ihmistä opettaa."

Hannes Riston koti oli Alanärässä, hänestä tuli yksi vakituista lippomiehistä koskella. Moni tunnisti jo kaukaa kun Hannes oli krenkussa. Hannes saattoi olla lipolla monta vuoroa peräkkäin, kun Hannesta pyydettiin lipolle. Hannes sai nuorena oppia Niskalan Väinöltä. Ennen vanhaan Väinö oli tuttu näky koskella ja yleensä muut odottivat häntä koskenpäähän kertomaan juttuja.

Hannes Risto: "Aattele soli sillon siihen aikaan, ko mieki alotin soli päiväpalkka markka viiskymmentä senttiä. Sieloli kaikki nämä vanhat miehet siihen aikaan, sieloli Alanärän Matti vaina ja Niskalan Åke vainaa sielä ja Leinosen Jussi."

Karisillan teko oli oikeastaan työläin lippokrenkuista, mutta kulku karille järjestyi lohivadon aikana samalla kun tehtiin pato. Myöhemmin se piti tehdä erikseen lippoajia varten. 1950-luvulla kylä otti töihin miehiä, jotka tekivät krenkkuja. Valkamaan ja Karin teko myytiin 1960–1970-luvulla huutokaupalla. Esko Leinonen muistaa, että osuuden mukaan tuotiin myös tarvittava puutavara. Se on jäänteinä vanhasta ajasta, jolloin myös muut velvoitteet kalastusvuorojen lisäksi jaettiin tarkemmin osuuksien mukaan. 2000-luvun alussa huutokauppaan ei saatu enää huutajia, kun kalantulo heikkeni. Vanhat kalastajat kertovat, että lohenlippous vuokrattiin valtiolta. Saarenlaakan lippopaikka myytiin huutokaupalla lohenaikaan. Myöhemmin 2000-luvulla työ muuttui puhtaasti talkootyöksi.

Yrjö Kiviniemi: "Talkoohomma oli pienempää silloin, se otti siikaisäntä aina jonku miehen töihin palkan eestä. Puuohmassa oli tarjouskilpa, kuka halvimmalla toi. Työohmassa oli se määrätty palkka."

Yrjö Kiviniemi: "Se on ollu kovvaa työtä lohivadon patominen, ne viimeiset välit."

Viljo Ylinärä: "Ko oli se lohipato, niin osakkaat aina toit sen määrätyn määrän. Välistä oli huutokaupallakin, puuntuontia, siinä on ollu monenlaista."

Koskenpäässä asunut Henni Norman oli ainoa naiskalastaja. Henni patoi nahkiaispadonkin ja pyyti nahkiaisia.

Kalevi Lauri: "Normannin Henni lipposi siitä lammesta. Silloli siinä pukki ja se kulki siinä lipola."

Helmi Hannu: "Yleensä se oli ennen vanhaan naisten asiana kalan korjaaminen ja säilönlaittaminen. Muttanykysin kaikkinaiseteiläheollenkaansiihen kalankorjaamiseen."

19. Kalojen säilytys

Ennen siiat säilytettiin kalapuohin lattialla. Vuonna 1929 Ruotsin puolella päätettiin jääkellarin rakentamisesta seuraavaksi vuodeksi. Kylmähuone Suomen puolelle tehtiin vasta myöhemmin, vuonna 1973. Jäähilekone hankittiin 1994. Lohipuolella lohien säilytykseen oli tehty laarit, joissa muhien seassa oli jäitä.

Yrjö Kiviniemi: "Ei ollu pakastimia. Se oli puunelikko täynnä suolasiikaa. Sanottiin, että siika jättää kohta, piti syä paljon."

Helmi Hannu: "Sinne tuli se kylmähuone ja hilekone, Juhani oli sen verran uuden-aikainen, että se halusi näitä. Laatikot tuli kans."

20. Siikajuhlat

Kukkolankoski on ollut perinteinen siikajuhlien viettopaikka. Siikajuhlia on perinteisesti vietetty jaakonpäiväviikon siikasunnuntaina. Tornionjokilaakson kalajuhlaperinteellä on varhainen taustansa vanhoissa Kokemäenjokilaakson kalajuhlissa. Pyyntikulttuurien juhlat ovat vanhimpia juhliamme. Siikajuhlien historiaa voidaan seurata ainakin 1500-luvun alkuun, jolloin Olaus Magnus on kuvannut kalastus- ja metsästyskauden alussa vietettäviä juhlia. Juhlissa on käynyt väkeä lähikylistä, mutta kauempaakin. Norrbottens Kuriren -lehdessä vuonna 1874 oli ilmoitus, jossa kerrottiin eteläläisille vierailijoille tarjottavasta varrassiiasta. (Granlund 1940.)

Kalle Lindholm kertoo, että aikoinaan siikasunnuntaina varsinaista ohjelmaa ei ollut, mutta Orren Iivari pruukasi laulaa ja Liakan Einari runoili. Koskenniskalta käytiin yli kummankin puolen juhliissa. Lindholmin mukaan Kukkolankoskella vietettiin myös juhannusjuhlia jo 1800-luvulla. (Vuento 1990.)

Kukkolalainen Mirja Heikkilä (s. 1931) toteaa kirjoituksessaan juuri sen, mitä kalajuhlien tarkoituksena on pidetty kansatieteellisestikin näkökulmasta. Ensimmäiset kalat tarjotaan syötäväksi kaikelle kansalle kalaonnan takaamiseksi, koskikodassa keitettyä ja paistettua kalaa syötiin niin paljon kuin jaksettiin. Suomen puolella siikajuhlista tuli suuret ohjelmalliset kesäjuhlat toisen maailmansodan jälkeen. (Heikkilä 1988.)

Kuva: Oulun maakunta-arkisto

Mirja Heikkilä: "Täälähän piethiin Jaakon sunnuntaita semmosena, että väkeä kokkointu. Isä (Markus Niskala) meni -45 eduskunthaan ja silloin niitä alethiin pitähmään. Peräpohjolan piirin kesäjuhla piethiin. Isä oli piirin puheenjohtaja ja hommasi ohjelmat, aina täällä oli ministereitä ja semmosta porukkaa."

Valkamaa. (Suomen kalakirjasto.)

Mirja Heikkilä: "Vaikka oli paras heinäntekoilma, se piti lopettaa pari päivää ennen ja siivota juhlauntoon ja leipoa. Leinosen Vapun kans me tehimä paljon ennakkovalmisteluja. Se oli kauhea ruljanssi siikasunnuntaiaamuna kesäpirtissä ko net (talkoolaisia maakunnasta) tulit töihin, tehtiin voileipiä. Oli autoja kartano täynnä. Ei niitä juhlia ollu monessa paikkaa, se kokosi aika laajalta alueelta."

Kuva. Nuolenheittoa siikajuhlissa. (Suomen kalakirjasto.)

Hannes Risto: "Sielä oli Rautavaara ja sieloli monta muuta, jotka kävi laulamassa. Herrajeesus sieloli väkeä. Ne oli kakspäiväset, ne alko lauantaina ja pyhänä jatku."

Myös Ruotsin puolella siikajuhlista tuli ohjelmallinen tapahtuma ja väkeä oli paljon. Esiintyjiä oli kummankin maan tunnettuja artisteja, esimerkiksi Heimo Hjort muistaa Reino Helismaan laulaneen Ruotsin juhlissa. Vuoden 1963 siikajuhlissa oli 15 000 ihmistä, juhlia kuvattiin Ruotsin televisioon ja juhliin tuli jopa oma junavuoro. Siikajuhlia järjesti 1970-luvulla urheiluseura. Svante Spolander oli aktiivisena järjestäjänä vuodesta 1976 lähtien. Siikajuhlien lisänä olivat myös koskikisat, joissa oli mm. koskenlaskua, sauvontaa, puomilla juoksua ja joukkuesoutua sekä vala- ja rullaesitykset. Svante Spolander.)

Eva Pesula: "Niitähän tuli tukkimiehiä Suomesta, jotka laskit tukila pyhänä. Ei sollu se juhla lauantaina, soli aina pyhänä. Yhen aikaa soli täällä, että ne laitoit niitä artistia, tyyhriitä artistia etelästä ja sittehan ne otit sisälemakson. Ja kyläläiset oli vihasia ko heän pittää maksaa ko he lähtevä Kukkolankoskele."

Kuva. Siikajuhlatunnelmia uuden ravintolan edessä 1960-luvulla. Haparanda stad kuva-arkisto.

Tukkilaiskisat 1968 (Haaparannan kaupungin arkisto)

Lähteet

Alkio, Paavo 1933. Siianjako Kukkolankoskessa. Julkaisussa Kansan kuvalehti 1933/38.

Alli Kallion leikekokoelma.

Granlund, John 1940. Sikfesten i Kukkola: en fiskfest med forntida anor. Fataburen, 59–76.

Granlund, John 1975. Laxfiske i Tornedalen. Teoksessa Harald Hvarfner (toim.) Jakt och fiske 1975, Norrbottens museum, 155–204.

Grape, U.L. & Tiger, Oskar. 1885–1886. Patoluetteloselvitys uittoa varten. Protokoll & Beskrifning öfver Torne Älfs karta. Tillhör 1906 års flottningsförslag. Olof Hederydin arkisto (Haaparannan kirjasto).

Haaparannan kaupungin arkisto.

Hanno, C. 1982. Kukkolaforsen. Luleå: Bottniska bilder.

Hackzell, Esaias 1741. Kartta Tornionjoen lohipadoista ja rakenteista. Kansallisarkisto, Helsinki.

Hederyd, Olof 1998. Strid strömmar Torne älv. En Bygdekronika om patufiskare, predikare, präster och andra potanter. Petro –Rif: St.Petersburg.

Heikkilä, Mirja 1988. Kukkolankoski ja siikajuhlaperinne. Teoksessa Korteniemi, O. (toim.) Tornionlaakson vuosikirja 1988, 45–53.

Jaakko Heikkilän kuvat.

Joona, Juha 2015. Valtion lohiregaali: tutkimus valtion erityisestä oikeudesta lohen ja meritaimenen kalastukseen Pohjanlahteen laskevissa suurissa virroissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Juhani ja Helmi Hannun kuvat.

Kansallisarkisto / Suomi (Helsinki, Oulu, Vaasan hovioikeus).

Knihtilä, Leena 1981. Tornionjokialueen lohenkalastus 1800-luvulla. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Kosken lohenpyyntikunnan kirjanpito 1933–1971.

Kukkolan kylän pöytäkirjat / Kalastus.

Lindgren, Juha 2015. Maaverojen ja yritysverotuksen kehitys –veroparseleista ja suostunnasta kansainväliseen verokilpailuun. Teoksessa Kühn, Makkonen-Craig, Mattinen (toim.) Verotus 1865-2015, näkökulmia suomalaiseen verotukseen, 19–28.

Matkoilta Suomen Lapissa 1909. Kukkola.01.01.1909. Helsingin kuvalehti: kuvallinen aikakauslehti no 4.

Mäkitalo, Mirjam 1950. Lohen nuottakalastuksesta Tornionjoen ylitorniolaisilla apajilla. HY, SKL, 116.

Norrbottens Museum /Folkrörelsernas arkiv.

Norrbottens-Posten 1887. Ilmoitus kovasta siiantulosta Kukkolassa. 11.8.1887.

Palo, Pekka. Kirjoitusvuosi ei tiedossa. Puhe, julkaisematon. Suomen kalakirjasto.

Paulaharju, Samuli 1936. Kukkola kalastaa. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Julkaisematon lähde.

Paulaharju, Samuli 1937. Kiveliöitten kansaa. Pohjois-Ruotsin Suomalaisseuduilta. Helsinki: WSOY.

Pekka Ojalehdon albumi.

Pohjois-Pohjanmaan museo.

Rantatupa, Heikki 1988. Alatornion historia. Tornion kaupunki.

Riksarkivet/Ruotsi.

Ruoppila, Veikko & Soutkari, Pentti 1959. Suomalainen murrelukemisto. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Siikakalastusyhitymän kirjanpito.

Sjödahl, Martin 1998. Agrarhistorisk landskapanalys, byrapport. Kukkola. Haparanda kommun, Norrbottens län. Länstypelse i Norrbottens län.

Snell, Per-Olof 2013. Brottstycken ur det tidiga Haparanda-Tornio - Fisket, sjöfarten och handeln 1500-1700. Osoitteessa: <http://familjenbostrom.se>.

Suomen kalakirjasto.

Suomen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Teerijoki, Ilkka 1993. Väkiluku ja väestön rakenne 1600- ja 1700-luvulla. Teoksessa Hederyd & Alamäki (toim.) Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809. Jyväskylä: Gummerus, 45–69.

Tervo, Niilo 2003–2004. Kukkolan historia I–III. Käsikirjoitus. Julkaisematon.

Tornionlaakson maakuntamuseo.

Törnudd, Adolf 1865. Karta öfver kronoarrende fiskeverken i Torneå elf. Kansallisarkisto, Oulu.

Vilkuna, Kustaa 1940. Siian lippoamisesta Tornionjoella. Teoksessa. Vilkuna, Vuorela, Teppo, Oja (toim.) Kotiseutu 1940. Forssa: Forssan kirjapaino Oy, 62–87.

Vilkuna, Kustaa 1945. Kokemäen kuninkaankartanon ”luku daga”. Historiallinen aikakausikirja 1.1.1945 nro 1. Helsinki: Sanoma Oy, 23–30.

Vilkuna, Kustaa 1975. Lohi. Kemijoen ja sen lähialueen lohenkalastuksen historia. Keuruu: Otava.

Vilkuna, Kustaa (1948). Uutisasukkaiden osuudesta kantakylän kalastukseen Tornionjoella. Kirje, SKS-arkisto.

Vuento, Pertti 1990. Vojakkala: Pirkkamiesten kylä : historiaa ja perimätietoa edesmenneiden sukupolvien muistoksi. Vojakkala: Vojakkalan kylätoimikunta.

Muita aiheen kannalta keskeiset kirjallisuuslähteet:

Alatalo, Hannu 2006. Pää vai pyrstö: Kukkolan kylä kosken äärellä. Kukkola: Kukkolan kyläyhdistys.

Ekman, Sven 1910. Norrlands jakt och fiske. Uppsala.

Hanno, Carl-Uno & Nordberg, Henri 1991. Kukkolankoski - Jylhä. Tornion Kirjapaino.

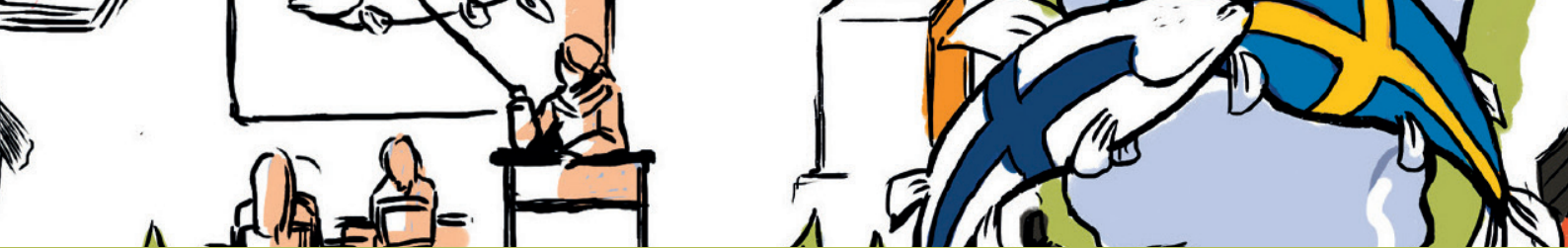
Sirelius, Uuno Taavi 1906. Suomalaisten kalastus. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Sirelius, Uuno Taavi 1919. Suomen kansanomaista kulttuuria 1. Helsinki: Otava.

Valonen, Niilo 1978. Keskiajan kulttuurin iskostuminen Tornionlaaksoon. Teoksessa Turunen A. ym. (toim.) Lännen maita ja Karjalan kyliä. Kalevalaseuran vuosikirja 58. Helsinki: WSOY.

Haastattelut ja tietoja antaneet:

Alpo Uusimaa	2018	Helmi Hannu	2016
Börje Tano	2018	Jukka Lauri,	2016
Carl-Uno Hanno	2017	Kalevi Lauri	2016
Erik Stokk	2017	Kyllikki Kallio	2016
Esa Lauri	2018	Lars Oja	2016
Esko Leinonen	2016	Lars Pesula	2016
Eva Pesula	2018	Markku Vaaraniemi	2018
Gunnar Tano	2017	Matti Kanninen	2016
Erkki Niskala	2018	Mirja Heikkilä	2018
Erling Persson	2016	Risto Leinonen	2018
Hannes Risto	2016	Svante Spolander	2018
Hans Wallström	2017	Viljo Ylinärä	2016
Heimo Hjort	2016	Yrjö Kiviniemi	2017

www.kesasiika.com

Interreg
Nord
European Regional Development Fund

REGION
NORRBOTTEN

REGIONAL COUNCIL
OF LAPLAND

LAPIN AMK
Lapland University of Applied Sciences

TORNIOHAPARANDA

Luke
NATURAL RESOURCES
INSTITUTE FINLAND

Umeå
medalens
FOLKHÖGSKOLA

Länsstyrelsen
Norrbotten